

**ΓΕΩΠΟΝΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ**  
**ΤΜΗΜΑ ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ**

**Μεταπτυχιακή εργασία**

**ΔΙΚΤΥΑ ΚΑΙ ΤΟΠΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΗΣ ΓΟΡΤΥΝΙΑΣ**

**Κατερίνα Σταυροπούλου**

**Επιβλέπων Καθηγητής :**

**Αλέξανδρος Κουτσούρης**

**Αθήνα, Οκτώβριος 2014**

ΓΕΩΠΟΝΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ  
ΤΜΗΜΑ ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Μεταπτυχιακή εργασία

ΔΙΚΤΥΑ ΚΑΙ ΤΟΠΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΗΣ ΓΟΡΤΥΝΙΑΣ

Κατερίνα Σταυροπούλου

Επιβλέπων Καθηγητής :  
Αλέξανδρος Κουτσούρης

Αθήνα, Οκτώβριος 2014

Μεταπτυχιακή εργασία

ΔΙΚΤΥΑ ΚΑΙ ΤΟΠΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΗΣ ΓΟΡΤΥΝΙΑΣ

Κατερίνα Σταυροπούλου

Εξεταστική επιτροπή :

1)

2)

3)

## ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Τα τελευταία χρόνια στο πλαίσιο της βιώσιμης ανάπτυξης, πολλές τοπικές κοινότητες η οποίες, είχαν σαν οικονομική βάση τον πρωτογενή τομέα παραγωγής, έχουν υποστεί ριζικές αλλαγές και η οικονομική τους βάση δέχεται διαρκών διαρθρωτικές αλλαγές. Στο πλαίσιο αυτό, για να ανταποκριθούν στις σύγχρονες αλλαγές οι πολιτικές τοπικής ανάπτυξης επιδιώκουν την κινητοποίηση του συνόλου των πόρων μιας περιοχής μέσα από τις δικτυώσεις που αναδεικνύουν τα τοπικά χαρακτηριστικά κάθε περιοχής εμπλέκοντας τους τοπικούς πληθυσμούς σε δράσεις, που εδραιώνουν συνθήκες βιώσιμης ανάπτυξης.

Στην παρούσα εργασία γίνεται έρευνα βάση ερωτηματολογίων που δόθηκαν σε εκπροσώπους πολιτιστικών συλλόγων της περιοχής μελέτης - της Γορτυνίας, με σκοπό να διερευνηθεί το τι, πως και σε ποιο βαθμό επιτυγχάνονται αποτελέσματα ανάπτυξης στην περιοχή μέσα από τα δίκτυα και τις δικτυώσεις, όπου εμφανίζονται και με όποια μορφή αυτά εκδηλώνονται.

Κατερίνα Σταυροπούλου

Οκτώβριος, 2014

## ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στην παρούσα εργασία το θεωρητικό πλαίσιο καλύπτει σε μεγάλο βαθμό την θεωρία ανάπτυξης. Ξεκινώντας από την ιστορική αναδρομή της έννοιας και την διαμόρφωση της δια μέσου του χρόνου καταλήγει στο σημερινό πρότυπο ανάπτυξης, αυτό της βιώσιμης ανάπτυξης. Επιπλέον, γίνεται σύνδεση της τοπικής ανάπτυξης με τον πρωτογενή τομέα, ο οποίος και μας αφορά καθώς η περιοχή μελέτης είναι καθαρά αγροτική περιοχή.

Στο δεύτερο μέρος, το κομμάτι της έρευνας καλύπτεται από την ανάλυση των ερωτηματολογίων των εκπροσώπων των πολιτιστικών συλλόγων της περιοχής. Οι πολιτιστικοί σύλλογοι επιλέχθηκαν ως φορείς ανάπτυξης της περιοχής καθώς αποτελούν δίκτυα ενίσχυσης της τοπικής ανάπτυξης. Τα προβλήματα ωστόσο, που αντιμετωπίζει η περιοχή μελέτης είναι πολλά και η δικτύωση ως μέσω ανάπτυξης είναι ανεπαρκής. Ιδιαίτερα, η περιορισμένη συμμετοχή των κατοίκων σε συνεταιριστικές ενώσεις και δίκτυα για την ενίσχυση της τοπικής οικονομίας μέσα από την εξέλιξη του αγροτικού και κτηνοτροφικού προϊόντος συνθέτουν μια εικόνα ακύρωσης των στρατηγικών της τοπικής ανάπτυξης.

**Λέξεις – κλειδιά :** τοπική ανάπτυξη, βιώσιμη ανάπτυξη, τοπικοί φορείς ανάπτυξης, πολιτιστικοί σύλλογοι, δίκτυα, πρωτογενής τομέας παραγωγής.

## **Abstract**

In this paper the theoretical framework broadly covers the development theory. Starting from the history of the concept and configuration through time results in the current development model, that of sustainable development. In addition there is a connection of local development in the primary sector, who we regard as the study area is very rural area.

In the second part, the piece of research covered by the analysis of the questionnaires representatives of cultural associations in the region. The cultural associations were selected as developers of the region are strengthening networks of local development. The problems, however, facing the study area are many and networking as a means of development is inadequate. In particular, the limited involvement of residents in cooperative associations and networks to strengthen the local economy through the development of agricultural and livestock products make up a picture of the cancellation of local development strategies.

**Key words** : local development, sustainable development, local development agencies, cultural associations, networks, primary production sector.

## ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η αμφισβήτηση του υπάρχοντος μοντέλου ανάπτυξης μέχρι και περίπου την δεκαετία του 1970 οδήγησε στην ανάγκη αναθεώρησης και δημιουργίας ενός νέου προτύπου ανάπτυξης αυτό της βιώσιμης ή αειφόρου ανάπτυξης. Στο πλαίσιο αυτό οι πολιτικές και στρατηγικές ανάπτυξης έπρεπε να επαναπροσαρμοστούν ιδιαίτερα σε περιφερειακό – τοπικό επίπεδο όπου η άνιση κατανομή της ανάπτυξης ήταν πια έκδηλη. Οι διαρθρωτικές αλλαγές σε παγκόσμιο οικονομικό επίπεδο είχαν άμεσες επιπτώσεις κυρίως στον πρωτογενή τομέα παραγωγής από τον οποίο μεγάλο μέρος της παραγωγικής βάσης μετατοπίστηκε σε άλλους τομείς (δευτερογενή και κυρίως τριτογενή) δημιουργώντας έτσι ένα μεγάλο ρήγμα στις κατεξοχήν αγροτικές περιοχές. Η ανάγκη αντιμετώπισης της αποδυνάμωσης των περιοχών αυτών οδήγησε την περιφερειακή πολιτική στην υιοθέτηση στρατηγικών ανάπτυξης οι οποίες επιδιώκουν την αξιοποίηση όλων των πόρων μιας περιοχής, οι οποίοι μάλιστα κινητοποιούνται υπό την επίδραση ενός συμπλέγματος δικτυώσεων. Παράλληλα η τοπική πρωτοβουλία και επιχειρηματικότητα αναγνωρίζονται ως κινητήριος μοχλός της ανάπτυξης. Συγκεκριμένα, οι τοπικοί φορείς ανάπτυξης -η τοπική αυτοδιοίκηση, οι επιχειρηματίες, οι πολιτιστικοί σύλλογοι και οι διάφορες τοπικές αναπτυξιακές δομές, όπως οι κατά τόπους αναπτυξιακές εταιρίες- καλούνται να συνεργαστούν και να λειτουργήσουν στη βάση διατομεακών δικτύων καθιστώντας δυνατή την βιώσιμη ανάπτυξη της περιοχής. Η κινητοποίηση των τοπικών πληθυσμών και η συμμετοχή τους στις αναπτυξιακές διαδικασίες αποτελεί μέσο για την επίτευξη της τοπικής βιώσιμης ανάπτυξης.

Στο πλαίσιο αυτό εντάσσεται η παρούσα εργασία η οποία διερευνά κατά πόσο οι τοπικοί φορείς ανάπτυξης και πιο συγκεκριμένα οι πολιτιστικοί σύλλογοι αποτελούν δίκτυο ενίσχυσης και προβολής του πρωτογενή τομέα ανάπτυξης της περιοχής της Γορτυνίας έτσι ώστε να αποτελέσει με την σειρά του ο πρωτογενής τομέας κινητήριο μοχλό ενεργοποίησης της αναπτυξιακής διαδικασίας στην περιοχή.

Η περιοχή μελέτης είναι μια κατεξοχήν αγροτική περιοχή, με έντονο τοπογραφικό ανάγλυφο, που προσδίδει ποικιλομορφία στο φυσικό της περιβάλλον. Αυτό που την χαρακτηρίζει είναι κατά τα τελευταία χρόνια η μετανάστευση

μεγάλων τμημάτων του πληθυσμού της προς τα μεγάλα γειτονικά αστικά κέντρα αλλά και την Αθήνα. Οι εναπομείναντες κάτοικοι μεγάλοι ηλικιακά έχουν ως κύριο εισόδημα το εισόδημα που προέρχεται από τις καλλιέργειες και την κτηνοτροφία. Επιπλέον, κύριο χαρακτηριστικό της περιοχής είναι η έλλειψη ολοκληρωμένων στρατηγικών σχεδίων ανάπτυξης με αποτέλεσμα οι δικτυώσεις της περιοχής να είναι ανεπαρκείς.

Η παρούσα μελέτη προσπαθεί μέσα τις συνεντεύξεις με εκπροσώπους των πολιτιστικών συλλόγων να καλύψει σε μεγάλο βαθμό την απάντηση στο ερώτημα του κατά πόσο στην περιοχή αυτή λειτουργούν τα δίκτυα με σκοπό ο πρωτογενής τομέας που αποτελεί και την παραγωγική βάση να συνδέεται με την ίδια την ανάπτυξη της περιοχής.

Έτσι, στο πρώτο κεφάλαιο γίνεται αναφορά στο θεωρητικό πλαίσιο της έννοιας της ανάπτυξης. Ξεκινώντας από την ιστορική αναδρομή της έννοιας της ανάπτυξης αναλύονται έννοιες όπως η βιώσιμη, η περιφερειακή και η τοπική ανάπτυξη. Καταλήγοντας στην σημαντικότητα που έχει ο πρωτογενής τομέας για την τοπική ανάπτυξη αλλά και του κατά πόσο συμβάλουν οι δικτυώσεις σε αυτή.

Σο δεύτερο κεφάλαιο παρουσιάζεται η περιοχή μελέτης. Γίνεται η καταγραφή της υφιστάμενης κοινωνικής και φυσικής κατάστασης τόσο της περιοχής μελέτης όσο και της ευρύτερης περιοχής της Γορτυνίας μέσα στα όρια της οποίας εντάσσονται οι κοινότητες που μελετάμε.

Στο τρίτο κεφάλαιο παρουσιάζονται οι πολιτιστικοί σύλλογοι όπου από τις απαντήσεις των εκπροσώπων τους αντλήθηκαν τα αποτελέσματα που καταγράφονται στο κεφάλαιο αυτό. Οι πολιτιστικοί φορείς επιλέχθηκαν ως οι μόνοι δυνατοί φορείς της περιοχής οι οποίοι εν δυνάμει μπορούν να λειτουργήσουν ως δίκτυα ανάπτυξης.

Τέλος, στο τέταρτο κεφάλαιο ενσωματώνονται τα συμπεράσματα της ποιοτικής έρευνας που έγινε καταγράφοντας τα αποτελέσματα της υφιστάμενης πραγματικότητας, τις ευκαιρίες αλλά και τις προοπτικές της περιοχής μελέτης.



## ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

<b>ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....</b>	<b>4</b>
<b>ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....</b>	<b>5</b>
<b>ABSTRACT.....</b>	<b>6</b>
<b>ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....</b>	<b>7</b>
<b>ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ.....</b>	<b>9</b>
<b>ΓΡΑΦΗΜΑΤΑ , ΕΙΚΟΝΕΣ, ΠΙΝΑΚΕΣ.....</b>	<b>11</b>
<b>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 : ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ.....</b>	<b>12</b>
1.1 Εισαγωγή.....	12
1.2 Το αντικείμενο και η μεθοδολογία της έρευνας.....	14
1.3 Ιστορική αναδρομή στην έννοια της ανάπτυξης.....	14
1.4 Βιώσιμη ή Αειφόρος ανάπτυξη.....	15
1.5 Περιφερειακή και τοπική ανάπτυξη.....	18
1.6 Τοπική ανάπτυξη και πρωτογενής τομέας παραγωγής.....	21
<b>1.7 Τοπική ανάπτυξη και δίκτυα.....</b>	<b>24</b>
<b>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ ΤΗΣ ΥΦΙΣΤΑΜΕΝΗΣ ΦΥΣΙΚΗΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ΤΗΣ ΓΟΡΤΥΝΙΑΣ.....</b>	<b>28</b>
2.1 : Εισαγωγή.....	28
2.2. Φυσική πραγματικότητα ευρύτερης περιοχής.....	28
2.2.1 Γεωγραφικά στοιχεία.....	28
2.2.2 Γεωμορφολογικά στοιχεία και αρχιτεκτονική.....	28
2.2.3 Φυσικά τοπία.....	29
2.3 Κοινωνικοοικονομική Πραγματικότητα ευρύτερης περιοχής.....	30
2.3.1 Ιστορικά στοιχεία.....	31
2.3.2 Δημογραφικά Οικονομικά στοιχεία.....	32
2.3.3 Αξιοθέατα και μνημεία.....	33
2.4 Περιοχή μελέτης.....	35
2.4.1 Γεωμορφολογικά στοιχεία.....	35
2.4.2 Δημογραφικά στοιχεία.....	36
2.4.3 Οικονομία της περιοχής.....	36

2.4.4 Σύνδεση πρωτογενή με δευτερογενή και τριτογενή τομέα παραγωγής.....	43
2.5 Προβλήματα περιοχής μελέτης.....	44
<b>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 : ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΡΕΥΝΑΣ.....</b>	<b>46</b>
3.1 Βασικά στοιχεία έρευνας.....	46
3.2 Ανάλυση συνεντεύξεων.....	51
3.3 Προτάσεις – δράσεις.....	55
<b>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 : ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....</b>	<b>56</b>
4.1 Τοπική ανάπτυξη.....	56
4.2 Δικτυώσεις.....	59
<b>ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....</b>	<b>62</b>

## **ΓΡΑΦΗΜΑΤΑ**

<b>Γράφημα 1:</b> Κατανομή γεωργικής γης .....	37
<b>Γράφημα 2 :</b> Φυτά μεγάλης καλλιέργειας.....	38
<b>Γράφημα 3:</b> Αριθμός αιγών- προβατίνων/κοινότητα (2012).....	41
<b>Γράφημα 4:</b> Παραγόμενη ποσότητα σε κιλά πρόβειου γάλακτος /κοινότητα (2012).....	42
<b>Γράφημα 5:</b> Παραγόμενη ποσότητα γίδινου γάλακτος/κοινότητα (kg).....	42

## **ΕΙΚΟΝΕΣ**

<b>Εικόνα 1 :</b> Γορτυνία.....	28
<b>Εικόνα 2 :</b> Η τεχνητή Λίμνη του Λάδωνα.....	34
<b>Εικόνα 3 :</b> Περιοχή Μελέτης.....	35

## **ΠΙΝΑΚΕΣ**

<b>Πίνακας 1 :</b> Ηλικιακή διάρθρωση εγγεγραμμένων στον ΟΣΔΕ.....	36
<b>Πίνακας 2:</b> Κατανομή αιγοπροβάτων στις κοινότητες της περιοχής.....	39

## **ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 : ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ**

### **Εισαγωγή**

Ο κάθε νομός, δήμος, περιφέρεια ή ευρύτερα μια περιοχή μελέτης, είναι μια πολυδιάστατη ενότητα, στην οποία περιέχεται και αλληλοεπιδρά δια μέσου του χρόνου, τόσο ο φυσικός του χώρος (γεωγραφική θέση, γεωμορφολογία και εδαφολογικά χαρακτηριστικά, χλωρίδα - πανίδα, κλιματολογικά δεδομένα, χρήσεις και πολιτική γης κ.α.) όσο και το κοινωνικοοικονομικό περιβάλλον που τον περιβάλλει (άνθρωποι, δημογραφικά, κοινωνικά, οικονομικά, πολιτισμικά, τεχνολογικά χαρακτηριστικά, παραγωγικοί τομείς, δίκτυα αλληλεξαρτήσεων, υποδομές κ.α.).

Η μελέτη ανάπτυξης μιας συγκεκριμένης περιοχής με μια πρώτη ματιά, χωρίζεται σε γνωστικά αντικείμενα που εμπίπτουν στο χώρο διαφορετικών επιστημών. Η φυσική και κοινωνικοοικονομική πραγματικότητα του, όμως, προκύπτει από ένα πλέγμα αλληλοσχετιζόμενων φαινομένων που δεν είναι δυνατό να τα χειριστεί κανείς από μόνο μια διάσταση, από τη μεριά της κάθε επιστήμης ξεχωριστά.

Επιχειρείται, λοιπόν με την παρούσα μελέτη μια, κατά το δυνατόν, πολυεπιστημονική προσέγγιση της περιοχής της Γορτυνίας που αποτελεί την περιοχή μελέτης - καθώς η πρακτική αξιοποίηση των αποτελεσμάτων της.

Αξίζει όμως αρχικά να γίνει μια αναφορά στην έννοια της ανάπτυξης, η οποία μπορεί να πάρει διαφορετική έννοια ανάλογα με το επίθετο που την προσδιορίζει κάθε φορά (περιφερειακή, βιώσιμη, οικονομική, τοπική, τουριστική κτλ) και το πώς αυτή διαμορφώθηκε δια μέσου του χρόνου καθώς η παρούσα εργασία σχετίζεται με την τοπική ανάπτυξη στην περιοχή της Γορτυνίας, οπότε η γνώση των όρων ανάπτυξη, βιώσιμη, τοπική και περιφερειακή ανάπτυξη κρίνεται αναγκαία.

### **1.1 Το αντικείμενο και η μεθοδολογία της έρευνας**

Αντικείμενο της παρούσας έρευνας είναι η ανάπτυξη της περιοχής της Γορτυνίας μέσα από την δημιουργία, τόνωση ή και ενίσχυση των δικτύων της τοπικής

κοινωνίας, είτε αυτά τα δίκτυα είναι οι τοπικοί σύλλογοι είτε οι τοπικές αρχές και επιχειρήσεις.

Οι σύλλογοι συμμετέχουν ενεργά στην ανάπτυξη μιας περιοχής καθώς μέσα από την δράση τους ενισχύουν σημαντικά αλλά και προβάλλουν, τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά μιας περιοχής. Από την άλλη, οι επιχειρήσεις και οι τοπικές αρχές βοηθούν στην ανάπτυξη, κυρίως οικονομική, της περιοχής μέσα από την διαρθρωτική αλλαγή της παραγωγικής δομής, με τελικό στόχο την μέγιστη αξιοποίηση των τοπικών πόρων και την οικονομική ενίσχυση της τοπικής κοινωνίας.

Το βασικό ερώτημα που διερευνά η παρούσα εργασία είναι *‘το τι κάνουν για την τοπική ανάπτυξη οι τοπικοί φορείς και πως μέσα από την στροφή στον πρωτογενή τομέα παραγωγής μπορεί μια περιοχή να αναπτυχθεί’*.

Στο πλαίσιο αυτό, λοιπόν, διερευνώνται οι επιμέρους παράμετροι

- Η συμμετοχή των συλλόγων στην ανάπτυξη της περιοχής,
- Η δικτύωση των τοπικών φορέων, ο συντονισμός και η μεταξύ τους συνεργασία,
- Η ανάδειξη του συγκριτικού πλεονεκτήματος της περιοχής,
- Η αξιοποίηση του πρωτογενή – αγροτικού τομέα ως μοχλό ανάπτυξης και
- Η τουριστική αξιοποίηση ως εναλλακτική μορφή ανάπτυξης της περιοχής.

Στο πλαίσιο αυτό καταγράφονται και εξετάζονται οι απόψεις κυρίως των τοπικών συλλόγων της περιοχής από τους οποίους προήλθε και το δείγμα της έρευνας.

Τα πρωτογενή στοιχεία που εξετάζονται προέκυψαν από συνεντεύξεις που λήφθηκαν από τους συλλόγους της περιοχής. Αρχικός στόχος ήταν η καθολική καταμέτρηση και καταγραφή των απόψεων σχετικά με τις διεργασίες ανάπτυξης της περιοχής που, καταρχάς, λόγω της σχετικά μικρής έκτασής της θεωρήθηκε εφικτό. Ωστόσο, μόνο 10 από τους περίπου 25 συλλόγους που δραστηριοποιούνται στην περιοχή προθυμοποιήθηκαν να συμμετέχουν στη διαδικασία των συνεντεύξεων. Οι συνεντεύξεις με τους εν λόγω συλλόγους πραγματοποιήθηκαν κατά την περίοδο Νοέμβρης 2013 – Μάιος 2014.

Πριν προχωρήσουμε όμως στην ποιοτική ανάλυση της έρευνας θα αναφερθούμε στο θεωρητικό πλαίσιο πάνω στο οποίο βασίζεται η εν λόγω εργασία και θα αναλύσουμε βασικές έννοιες, όπως αυτής της βιωσιμότητας, που θα χρησιμοποιήσουμε σε επόμενα κεφάλαια.

## **1.2 Ιστορική αναδρομή στην έννοια της ανάπτυξης**

Η Ανάπτυξη είναι έννοια η οποία διαμορφώθηκε δια μέσου του χρόνου. Η ανάπτυξη έχει συνδεθεί με έννοιες όπως πρόοδος, αύξηση, εξέλιξη, ωρίμανση σε διάφορους τομείς, υποδηλώνοντας πάντα μια ευνοϊκή αλλαγή, με την υλοποίηση της να είναι άμεσα συνδεδεμένη με τις εκάστοτε δυνάμεις εξουσίας και των σχέσεων τους με την κοινωνία. Η ιστορία της έννοιας μπορεί να ρίξει φως στο κατά πόσο έχει εύστοχα συνδεθεί με τα χαρακτηριστικά που κατά καιρούς της προσδίνονται και στο πώς, στο όνομα αυτών, υλοποιείται.

Η έννοια της ανάπτυξης δεν υπήρχε από τις πρώτες ιστορικές περιόδους, αλλά διαμορφώθηκε μέσα από το πέρασμα διαφόρων πολιτισμών. Τις πρώτες ιδέες περί προόδου, συναφής με την ιδέα της ανάπτυξης, για πολλούς, τις συναντάμε στη κλασσική αρχαιότητα, η οποία είχε ως κέντρο της τον άνθρωπο. Η σπουδή των ελεύθερων τεχνών (ρητορική, διαλεκτική, ποίηση, λογοτεχνία, φιλοσοφία κλπ.) αποτέλεσε το περιεχόμενο μιας γενικής παιδείας, απαραίτητης για την ενεργό συμμετοχή των ελεύθερων ανθρώπων στην πολιτική και κοινωνική ζωή.

Μετά τον μεσαίωνα όπου αρχίζει και διαμορφώνεται, λιγότερο ή περισσότερο, η συνείδηση της έννοιας του Κράτους στην Ευρώπη, η οικονομία πέρασε από τους Φεουδάρχες στα χέρια των Βασιλέων-Αρχηγών. Κατ' αυτόν τον τρόπο γεννήθηκε ο Μερκαντισμός (εμποροκρατία). Σ' αυτή την πρώιμη φάση του καπιταλισμού, ωρίμασε η «υλιστική» αντίληψη της προόδου ως σταδιακή διαδικασία οικονομικής μεγέθυνσης, κατά την οποία αυξάνονται στο εσωτερικό μίας κοινωνίας τα διαθέσιμα προς κατανάλωση αγαθά.

Ωστόσο η προβληματική περί ανάπτυξης, ο ίδιος ο όρος της ανάπτυξης, ως θεμελιώδης έννοια για την κατανόηση των κοινωνικοοικονομικών φαινομένων, αποτελεί σχετικά πρόσφατη μεταπολεμική θεωρητική επεξεργασία. Μεταπολεμικά (Β' Παγκόσμιος Πόλεμος), ο όρος ανάπτυξη εκφράζει την επίτευξη των θετικών

μεταβολών στα βασικά στοιχεία της ανθρώπινης οικονομικοκοινωνικής δραστηριότητας, αναδείχτηκε σε κανονιστικό πρότυπο με κατεξοχήν θετικό αξιακό περιεχόμενο και ταυτόχρονα σε έννοια κοινωνικά ουδέτερη. (Blomstrom, M. Hettne, B. 1984).

Οι πρώτες μεταπολεμικές θεωρήσεις περί ανάπτυξης προήλθαν από το χώρο της κλασικής οικονομικής επιστήμης προσδιορίζοντας ορισμένους ποσοτικούς - οικονομικούς δείκτες και κατασκευάζοντας μαθηματικά οικονομικά μοντέλα, ως υποδείγματα οικονομικής μεγέθυνσης. Η ανάπτυξη, λοιπόν, ταυτίστηκε με τα παραδοσιακά μοντέλα, που συναντάμε στη θεωρία οικονομικής μεγέθυνσης, και ως καταλληλότερος δείκτης μέτρησης της μεταβολής της επικράτησε να χρησιμοποιείται το Α.Ε.Π, ενώ οι υπό ανάπτυξη χώρες ωθήθηκαν στο να υιοθετήσουν το δυτικό αναπτυξιακό πρότυπο, μόνος αυτοσκοπός η μεγέθυνση της παραγωγής και η αύξηση του Α.Ε.Π, προκειμένου να προσεγγίσουν το επίπεδο των ανεπτυγμένων χωρών. (Ρέππας, Π. 1991).

Στο όνομα λοιπόν της ανάπτυξης στις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες πραγματοποιήθηκε μια ανεξέλεγκτη κατασπατάληση των φυσικών πόρων. Περιβαλλοντικά προβλήματα όπως το φαινόμενο του θερμοκηπίου, η τρύπα του όζοντος, η ρύπανση των θαλασσών, το φαινόμενο της όξινης βροχής κ.ά., συνιστούν την παγκόσμια διάσταση της οικολογικής κρίσης ως απότοκου της οικονομικής ανάπτυξης, ενώ παράλληλα κατέστησαν προφανή τα όρια του κυρίαρχου οικονομικού μοντέλου – προτάγματος (Παπαϊωάννου, Δ. 1999).

Το μέγεθος, ο αριθμός και η παγκόσμια διάσταση των περιβαλλοντικών προβλημάτων, καθώς και τα αδιέξοδα της οικονομικής ανάπτυξης έθεταν επιτακτικά πλέον το ζήτημα των φυσικών ορίων αυτής, μιας και διαπιστωνόταν ότι υπήρχε κίνδυνος υπονόμησης της ομαλής λειτουργίας και αναπαραγωγής του κεφαλαίου (Ναξάκης, Χ. 1997).

Έτσι η αμφιβολία που τέθηκε σχετικά με την μεγέθυνση των οικονομιών και το συνδυασμό της με την εξάντληση των φυσικών πόρων και τη περιβαλλοντική καταστροφή, οδήγησε την παγκόσμια κοινότητα σε νέες συζητήσεις, σχέδια και στρατηγικές για ένα νέο πρότυπο ανάπτυξης.

### 1.3 Βιώσιμη ή Αειφόρος ανάπτυξη

Τα τελευταία χρόνια, τα περιβαλλοντικά προβλήματα αποκτούν όλο και μεγαλύτερη βαρύτητα σε παγκόσμιο επίπεδο. Η ραγδαία αύξηση του πληθυσμού και η υπερκατανάλωση οδήγησαν στην ενεργειακή κρίση την οποία ακολούθησαν η οικονομική αλλά και η οικολογική κρίση, η υποβάθμιση δηλαδή του περιβάλλοντος.

Η εμφάνιση των περιβαλλοντικών προβλημάτων και των επιπτώσεών τους, που θέτουν σε κίνδυνο τη βιωσιμότητα των οικοσυστημάτων του πλανήτη, επιβάλλει την υιοθέτηση ενός άλλου τρόπου ζωής και ανάπτυξης, με βασικό δομικό στοιχείο την «αειφορία».

Η αειφορία είναι μια σύνθετη λέξη, η οποία προέρχεται από τις λέξεις αεί(=πάντοτε) και φέρω(=αποδίδω). Η αειφορία είναι μια ουδέτερη έννοια και δείχνει ότι κάτι οφείλει να έχει συνέχεια, διάρκεια και μονιμότητα. Για να έχει πρακτική αξία θα πρέπει να συνδυαστεί με το κατηγορούμενό της, δηλαδή το που θα εφαρμοστεί η αειφορία, αλλιώς παραμένει μια ουδέτερη χρονικά έννοια. Στην προκείμενη περίπτωση, η αειφορία συνδυάστηκε με την οικονομική ανάπτυξη και σχημάτισε την έκφραση «αειφόρος ανάπτυξη». Στο εννοιολογικό περιεχόμενο της αειφόρου ανάπτυξης, η οικονομική ανάπτυξη και η προστασία και διατήρηση του φυσικού περιβάλλοντος είναι έννοιες συμβατές.

Αν και ως όρος είναι πρόσφατος, η αειφόρος ανάπτυξη δεν είναι μία έννοια που έκανε την εμφάνισή της στην εποχή μας. Ο όρος αειφορία (που προέρχεται από την δασοπονία) είναι καθιερωμένος από τις αρχές του 19ου αιώνα και σημαίνει την ρύθμιση της εκμετάλλευσης του δάσους για να επιφέρει σε κάποιο χρονικό διάστημα συνεχή και σταθερή ποσότητα προϊόντων. Με τον καιρό, όμως, η αειφορία έχασε τη συνάφεια της με τα δασικά οικοσυστήματα και μετατράπηκε σε μοντέλο διαχείρισης όλων των φυσικών οικοσυστημάτων και των ανανεώσιμων φυσικών πόρων (Αθανασάκης, Α. Κουσούρης, Θ. 1999).

Η έννοια της αειφόρου ανάπτυξης και η σημασία που της αποδίδεται σήμερα, προέκυψε από μία στροφή στην αντίληψη των πραγμάτων για την οικονομική ανάπτυξη και τις συνέπειες της.

Η έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης ωστόσο, πρωτοεμφανίστηκε το 1980 στην 'Παγκόσμια Στρατηγική Διατήρησης' του περιβάλλοντος



(<http://foecyprus.weebly.com/sustainable-development.html>) και επτά χρόνια ορίστηκε στο πλαίσιο της έκθεσης της παγκόσμιας ειδικής επιτροπής για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη (γνωστής και ως επιτροπής Brundtland) με τίτλο "Το κοινό μας μέλλον" ως εξής: «*Η βιώσιμη (ή αειφόρος) ανάπτυξη ορίζεται ως ανάπτυξη με την οποία επιτυγχάνεται η ικανοποίηση των αναγκών της σημερινής γενιάς χωρίς να διακυβεύεται η ικανοποίηση των αναγκών των μελλοντικών γενεών*» (Orellana, 2009). Στην έκθεση αυτή γίνεται η σύνδεση της έννοιας της ανάπτυξης πέρα από τον οικονομικό τομέα, με τον κοινωνικό και τον περιβαλλοντικό. Η συνδιάσκεψη του Ρίο για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη τον Ιούνιο του 1992 αποτέλεσε το σημείο όπου πλέον έμπρακτα από την «εποχή της ανάπτυξης» περάσαμε στην νέα εποχή της «βιώσιμης ανάπτυξης». Αποτέλεσμα αυτής της Διάσκεψης ήταν η σύνταξη της Έκθεσης Ατζέντα 21 που αναφέρεται στις υποχρεώσεις και τους στόχους της Διεθνούς Κοινότητας για την επίτευξη μίας «καλύτερης ζωής». Η έννοια της αειφορίας συμπεριέλαβε μια σειρά από «πράσινες αρχές» με βάση τις οποίες η προηγούμενη ανάπτυξη κρίνεται ως «διαρκής και άγρια», ενώ με το νέο αναπτυξιακό μοντέλο η ανθρωπότητα θα περάσει σε μία εποχή φιλική στο περιβάλλον. Βασικές αρχές της η Οικονομική Ανάπτυξη – Κοινωνική Δικαιοσύνη – Προστασία του Περιβάλλοντος, και οι αντίστοιχες επιδιώξεις για διεθνοποίηση και χωρική συνοχή, ανταγωνιστικότητα και καινοτομία, ισότητα ευκαιριών και κοινωνική συνοχή, οικολογική ισορροπία και ποιότητα ζωής. Το Μάρτιο του 2000 πραγματοποιήθηκε το Εαρινό Συμβούλιο Κορυφής στη Λισσαβόνα με στόχο μέχρι το 2010 να γίνει η Ευρωπαϊκή Ένωση ικανή για βιώσιμη ανάπτυξη με περισσότερες και καλύτερες θέσεις εργασίας και με μεγαλύτερη κοινωνική συνοχή (Συμπεράσματα της Προεδρίας, Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Λισσαβόνας, Μάρτιος 2000). Ακολούθησε η Διάσκεψη της Χιλιετίας της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ που πραγματοποιήθηκε τον Σεπτέμβριο του 2000 στην Νέα Υόρκη και οδήγησε στους 8 Στόχους της Χιλιετίας για την Ανάπτυξη (Millennium Development Goals - MDGs). Οι οκτώ αυτοί στόχοι περιλάμβαναν επιμέρους στόχους για την ανάπτυξη ενός διεθνούς πλαισίου για το εμπόριο και την οικονομική πολιτική που θα υποστηρίζει την βιώσιμη παγκόσμια ανάπτυξη και ευημερία (United Nations, 2000).

Στις 4 Σεπτεμβρίου το 2002 ολοκληρώθηκε η Παγκόσμια Διάσκεψη Κορυφής για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη στο Γιοχάνεσμπουργκ. Στην διάσκεψη αυτή, από τους αρχηγούς κρατών που συμμετείχαν έγινε ένας απολογισμός της τελευταίας δεκαετίας, δηλαδή το τι συνέβη από την διάσκεψη του Ρίου και έπειτα στην παγκόσμια κοινότητα, καθώς επίσης τέθηκαν εκ νέου στόχοι δεδομένου του ότι η κατάσταση σε παγκόσμιο επίπεδο είχε χειροτερέψει ειδικά όσο αναφορά τα επίπεδα φτώχειας. Τα σημαντικότερα αποτελέσματα της διάσκεψης του Γιοχάνεσμπουργκ ήταν η μείωση κατά το ήμισυ του ποσοστού των ανθρώπων που βρίσκονται κάτω από το όριο της φτώχειας και της μη πρόσβασης σε νερό μέχρι το 2015, καθώς και την μείωση των χημικών που επιβαρύνουν το περιβάλλον μέχρι το 2020.

### **1.5 Περιφερειακή και τοπική ανάπτυξη**

Όπως προαναφέραμε στην εισαγωγή του κεφαλαίου η ανάπτυξη σαν έννοια μπορεί να πάρει διάφορες μορφές ανάλογα με το που αυτή αναφέρεται κάθε φορά.

Η πρώτη βασική έννοια που συναντάμε στην περιφερειακή ανάπτυξη είναι αυτή του χώρου. Η διαφοροποίηση του χώρου από την περιφέρεια έγκειται στο ότι ο χώρος μπορεί να αποτελείται από διάσπαρτες χωρικές μονάδες, ενώ η περιφέρεια συγκροτείται από όμορες χωρικές μονάδες (Παπαδασκαλόπουλος, Δ. 2008).

Η περιφέρεια δύναται να νοηθεί ως μία δυναμική γεωγραφική ενότητα, της οποίας τα όρια προσδιορίζονται από τις διαχρονικές μεταβολές των κοινωνικοοικονομικών χαρακτηριστικών, τις ροές και τις αλληλεξαρτήσεις των χωρικών μονάδων από τις οποίες συντίθεται (Κόνσολας, Ν. 1997). Πρόκειται δηλαδή για ένα ζωντανό οργανισμό, ο οποίος αντιδρά στις παρεμβάσεις και διαμορφώνει σημαντικά την περιφερειακή επίδραση του περιφερειακού προγραμματισμού και της πολιτικής. Αυτό διαπίστωσε και ο Lish (1938) σύμφωνα με τον οποίο η περιφέρεια είναι ένα σύστημα περιοχών που αποτελεί μάλλον έναν οργανισμό αρά ένα όργανο.

Ωστόσο, θα μπορούσαμε να ορίσουμε μια περιφέρεια και ως μία περιοχή με περισσότερο ή λιγότερο περιορισμένα σύνορα, τα οποία συχνά εξυπηρετούν μία

διοικητική μονάδα σε επίπεδο κάτω του έθνους. Οι περιφέρειες φέρουν μία ταυτότητα βάσει των συγκεκριμένων χαρακτηριστικών τους στο γεωγραφικό ανάγλυφο, στο κλίμα, στη γλώσσα, στην εθνική καταγωγή και στην κοινή ιστορία. Η πλειοψηφία αυτών πιθανώς να είναι αξιοσημείωτη σε μία τοποθεσία, αλλά συνήθως εντοπίζεται μόνο σε κάποιο βαθμό.

Στην ουσία, η έννοια της 'περιφέρειας' συνιστά μία προσπάθεια συγκέντρωσης ή ομαδοποίησης πληθυσμού και γης σε ένα κοινό επίπεδο για την εξυπηρέτηση διοικητικών σκοπών. Αποτελεί μία αναγνώριση ότι οι χωρικές διαφορές απαιτούν κατάλληλη διοικητική δομή και σταθερά σύνορα-όρια (Κολτσαρας, Λ. 2012).

Αφού έχουμε διευκρινίσει την έννοια της περιφέρειας μπορούμε να ορίσουμε και την περιφερειακή ανάπτυξη. Με τον όρο, λοιπόν, περιφερειακή ανάπτυξη εννοούμε στην ουσία στην ανάπτυξη του χώρου των περιφερειών. Μέσω της περιφερειακής ανάπτυξης οι περιφέρειες εξελίσσονται κοινωνικά, παραγωγικά, θεσμικά και χωροταξικά με αποτέλεσμα να επιτυγχάνεται η ανάπτυξη σε οικονομικό, κοινωνικό και πολιτιστικό επίπεδο όλων των περιφερειών μιας χώρας. (Κόνσολας, Ν. 1985).

Η περιφερειακή ανάπτυξη αποτελεί στόχο της περιφερειακής πολιτικής η οποία αναφέρεται σε όλες τις παρεμβάσεις που κάνει η πολιτεία προκειμένου να περιοριστεί το περιφερειακό πρόβλημα δηλαδή η άνιση κατανομή της ανάπτυξης στις περιφέρειες τόσο μιας συγκεκριμένης χώρας όσο και στις περιφέρειες διαφορετικών χωρών, αναφέρεται στην μείωση των περιφερειακών ανισοτήτων.

Οι περιφερειακές ανισότητες έρχονται σαν αποτέλεσμα της άνισης διάχυσης της ανάπτυξης από τους κεντρικούς πόλους ανάπτυξης που είναι τα μεγάλα αναπτυγμένα αστικά κέντρα στα μικρότερα κέντρα.

Κυρίως στα αστικά κέντρα, που αποτέλεσαν παραδοσιακά το βασικό πλαίσιο πάνω στο οποίο στηρίχθηκε, σχεδόν αποκλειστικά, η ανάπτυξη για πολλές δεκαετίες ήδη από την εποχή της βιομηχανικής επανάστασης, τα περισσότερα κράτη άρχισαν να εφαρμόζουν διάφορα αναπτυξιακά μοντέλα. Τα μοντέλα αυτά, που ήταν σχεδιασμένα αρχικά και κατευθυνόμενα από την κορυφή της πολιτικής και διοικητικής πυραμίδας, αποσκοπούσαν στην ενίσχυση των πόλεων, έτσι ώστε να λειτουργήσουν ως πόλοι έλξης βιομηχανικών δραστηριοτήτων. Η στρατηγική αυτή

της πολικής συγκέντρωσης κυριάρχησε από τις αρχές του 20ου αιώνα και κυρίως μετά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο (Χατζημιχάλης, 1992).

Στην πλειονότητά τους, οι θεωρίες και πολιτικές περιφερειακής ανάπτυξης αυτής της περιόδου στηρίχθηκαν στην υπόθεση της απόλυτης σχεδόν ταύτισης της εκβιομηχάνισης με τη μεγέθυνση και την ανάπτυξη. Ειδικά οι θεωρίες της χωρικής κατανομής των οικονομικών δραστηριοτήτων, μαζί με τη θεωρία για την ερμηνεία των περιφερειακών ανισοτήτων του Myrdal (Σωρευτική Αιτιότητα), αποτελούν ίσως τη σημαντικότερη συμβολή στην εξέλιξη της οικονομικής του χώρου (Κόνσολας, 1997). Πάνω στις θεωρίες αυτές στηρίχθηκε σε μεγάλο βαθμό η διαμόρφωση του προτύπου της πολιτικής ανάπτυξης και της διάχυσης. Έτσι, η ανάπτυξη εισάγει την εκβιομηχάνιση και τη συγκέντρωση της παραγωγικής δραστηριότητας σε ένα μικρό αριθμό μεγάλων αστικών κέντρων και διαχέεται αργότερα, ευνοώντας την περιφερειακή ανάπτυξη (Barquero, 1991).

Ωστόσο, οι θεωρίες διάχυσης από της ανάπτυξης από τους κεντρικούς πόλους στα μικρότερα αστικά κέντρα δεν είχαν τα αναμενόμενα αποτελέσματα. Τα μεγάλα ποσοστά μακροχρόνιας και διαρθρωτικής ανεργίας, οι έντονες εισοδηματικές ανισότητες, και ανισότητες στο επίπεδο εκπαίδευσης, η ανεπάρκεια των συλλογικών υπηρεσιών, η αύξηση των διαφορών στην κατάσταση υγείας, η άνοδος του ποσοστού εγκληματικότητας, ο κοινωνικός αποκλεισμός και η περιβαλλοντική κρίση είχαν ως αποτέλεσμα ορισμένες πόλεις και περιοχές να γνωρίσουν εκτεταμένη ύφεση και παρακμή, ενώ άλλες να δημιουργούν συνθήκες ανανέωσης και τοπικής ευημερίας. Έτσι λοιπόν, έγινε μεταστροφή από τις θεωρίες ανάπτυξης των κεντρικών πόλων οι οποίες δημιουργούν πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα στις πολιτικές και πρακτικές που δίνουν κατευθείαν έμφαση στην ανάπτυξη των τοπικών κοινοτήτων και περιοχών.

Αρχίζουν σιγά σιγά να διαμορφώνονται θεωρίες και πρακτικές στη βάση του προτύπου της ολοκληρωμένης ανάπτυξης, που στηρίζεται στην ισόρροπη ανάπτυξη όλων των χωρικών μονάδων με τη διατήρηση του υπάρχοντος οικιστικού δικτύου, μέσω της αξιοποίησης των τοπικών πλεονεκτημάτων και της ενεργοποίησης του ενδογενούς δυναμικού των περιοχών. Το νέο αυτό πρότυπο οδήγησε σε σημαντικές προσαρμογές και τελικά στη διαμόρφωση μιας νέας στρατηγικής περιφερειακής ανάπτυξης, αυτής της τοπικής – ενδογενούς ανάπτυξης (Ακαδημία Αθηνών, 2004).

Στο σημείο αυτό μπορούμε να πούμε ότι η τοπική ανάπτυξη είναι μιας μορφής περιφερειακής ανάπτυξης στην οποία οι τοπικοί παράγοντες όπως οι τοπικές επιχειρήσεις, οργανώσεις, η τοπική κοινότητα και οι αρχές αποτελούν από μόνες τους μοχλοί ανάπτυξης της περιοχής. Παίζουν ενεργητικό ρόλο στην διαδικασία της ανάπτυξης και δεν περιμένουν παθητικά την διάχυση αυτής μέσα από πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα, από τους κεντρικούς αναπτυγμένους πόλους.

Η τοπική ανάπτυξη είναι ενδογενής ανάπτυξη μιας συγκεκριμένης και σχετικά οριοθετημένης περιοχής. Στόχος της τοπικής ανάπτυξης είναι η διαρθρωτική αλλαγή της τοπικής οικονομίας και κοινωνίας αποβλέποντας στην βελτίωση του βιοτικού επιπέδου των κατοίκων της. Η τοπική ανάπτυξη μπορεί να θεωρηθεί και ως μια διαδικασία οικονομικής ανάπτυξης και διαρθρωτικών αλλαγών. Σε αυτού του είδους την ανάπτυξη διακρίνονται οι εξής διαστάσεις : α) οικονομική, β) κοινωνικο-πολιτιστική και γ) πολιτικο-διοικητική (Barquero, A.V. 1991)

Οι στρατηγικές ανάπτυξης σε τοπική κλίμακα επικεντρώνονται κυρίως σε βασικούς άξονες : α) στην πληροφόρηση και ενημέρωση, β) στο ανθρώπινο δυναμικό που συμμετέχει στις τοπικές παραγωγικές δραστηριότητες και την ανάγκη για αναβάθμιση της ποιότητας του, καθώς και τη μακροπρόθεσμη προσέλκυση ανθρώπινου κεφαλαίου υψηλής επιστημονικής κατάρτισης και γ) στη δημιουργία δικτύων συνεργασίας μεταξύ των επιχειρήσεων (Πετράκος,Γ., et all, 1991)

Στην τοπική ανάπτυξη η τοπική πρωτοβουλία και οι τοπικοί φορείς παίζουν κύριο ρόλο, στην περίπτωση αυτή η ανάπτυξη έρχεται ως αποτέλεσμα της αποτελέσματος της ανάδειξης του τοπικού προϊόντος της ενίσχυσης, αξιοποίησης και προβολής του συγκριτικού πλεονεκτήματος της περιοχής αλλά και της ανάδειξης μέσα από ένα σύστημα δικτύων και αλληλεξαρτήσεων της τοπικής πολιτιστικής κληρονομιάς. Κύριο ρόλο προς αυτήν την κατεύθυνση παίζουν τα δίκτυα και οι τοπικοί φορείς και σύλλογοι.

## **1.6 Τοπική ανάπτυξη και πρωτογενής τομέας παραγωγής**

Πρωτογενής τομέας παραγωγής μπορεί να θεωρηθεί ο παραγωγικός τομέας δραστηριοτήτων με αντικείμενο την απόκτηση ή απόσπαση αγαθών (πρώτων υλών)

άμεσης ή έμμεσης κατανάλωσης, κατ' ευθείαν από την φύση όπως γεωργία, αλιεία, κτηνοτροφία, θήρα, εξόρυξη μεταλλευμάτων κλπ.

Η σχέση του πρωτογενή τομέα και της τοπικής ανάπτυξης είναι άρρηκτη και διαχρονική. Οι εμπλεκόμενοι στον πρωτογενή τομέα παραγωγής εκτός του ότι παράγουν τοπικά προϊόντα, αναδεικνύουν και διατηρούν την πολιτισμική κληρονομιά. Τα παραγόμενα προϊόντα συνεισφέρουν στην τοπική οικονομία και ανάπτυξη μέσα από την ποιότητα, την ιδιαιτερότητά τους και την ταυτότητα τους σε βάθος χρόνου, δημιουργώντας έτσι μια ιστορία και μια παράδοση για τον τόπο. Παράλληλα όμως ο πρωτογενής τομέας συνεισφέρει στην τοπική ανάπτυξη με την διασύνδεσή του και με τους υπόλοιπους τομείς της οικονομίας, δημιουργώντας θέσεις απασχόλησης, επιχειρηματικότητα και προστιθέμενη αξία.

Σε πολλές περιοχές της Ελλάδας υπάρχουν οικισμοί που κύρια απασχόληση των κατοίκων είναι η γεωργία και η κτηνοτροφία. Ωστόσο, ο ριζικός μετασχηματισμός της γεωργίας των ανεπτυγμένων χωρών κατά τις προηγούμενες δεκαετίες επέφερε τη μετατόπιση της γεωργικής εκμετάλλευσης από το κέντρο στο περιθώριο της καθημερινότητας των κατοίκων της υπαίθρου και μετέβαλε ευρύτερα την αγροτική οικονομία, κοινωνία και περιβάλλον (Woods, 2005). Μεγάλο πρόβλημα έχουν να αντιμετωπίσουν κυρίως οι μικρές ή και οικογενειακές γεωργικές εκμεταλλεύσεις καθώς οι επιταγές της σύγχρονης οικονομίας απαιτούν μεγάλες γεωργικές εκμεταλλεύσεις ώστε να δημιουργούνται οικονομίες κλίμακας και να αποκτούν το συγκριτικό πλεονέκτημα του χαμηλότερου κόστους διάθεσης του προϊόντος.

Αποτέλεσμα των παραπάνω, η αποδυνάμωση των μικρών καλλιεργητών στην ύπαιθρο και η μείωση της διαπραγματευτικής ικανότητας αυτών απέναντι στις εταιρείες στα διάφορα στάδια της αλυσίδας εμπορίας των προϊόντων (Woods, 2005). Συγχρόνως, η συγκέντρωση της γεωργικής παραγωγής οδήγησε σε εξειδίκευση ολόκληρων περιφερειών σε ορισμένους παραγωγικούς τομείς, με συνέπεια, αφενός τον ριζικό τους μετασχηματισμό, λόγω εντατικοποίησης και εξειδίκευσης της γεωργίας, και αφετέρου την εγκατάλειψη των λιγότερο ευνοημένων περιοχών, λόγω της αδυναμίας των μικρών διάσπαρτων οικογενειακών εκμεταλλεύσεων να ανταγωνιστούν στην παγκοσμιοποιημένη αγορά των αγροτικών προϊόντων (Woods, 2005).

Ένα επιπλέον πρόβλημα που δημιουργείται στις αγροτικές περιοχές σχετίζεται με την οργάνωση της εμπορίας των αγροτικών προϊόντων. Το πρόβλημα επιτείνεται με την ελεύθερη διακίνηση των προϊόντων, χωρίς περιορισμούς, στη διεθνή αγορά, μια αγορά με ισχυρό και έντονο ανταγωνισμό. Η αντιμετώπιση αυτού του ανταγωνισμού αντιμετωπίζεται σήμερα με τρία βασικά μέσα από την πλευρά της παραγωγής: α) ποιοτικά προϊόντα, β) ασφαλή προϊόντα και γ) φθηνά προϊόντα. Τα δύο πρώτα η ελληνική αγροτική παραγωγή μπορεί να τα πετύχει σχετικά εύκολα λόγω των ευνοϊκών εδαφών και κλιματικών συνθηκών της χώρας. Όσο αναφορά όμως τις τιμές των αγροτικών προϊόντων αυτό είναι θέμα όχι μόνο της ελληνικής αγροτικής πολιτικής η οποία συνδέεται με την ύπαρξη βασικών υποδομών στη γεωργία, με την τροφοδότηση βιομηχανικών εισροών στη γεωργία και με την παραγωγικότητα της γεωργίας, αλλά και με την οργάνωση και την ενεργό συμμετοχή των αγροτών. Η κακή οργάνωση της εμπορίας των γεωργικών προϊόντων είναι χρόνιο πρόβλημα και έχει σημαντικές δυσμενείς επιπτώσεις στις τιμές και στα εισοδήματα των παραγωγών αλλά τις περισσότερες φορές στους καταναλωτές. Η απουσία θεσμικών κανόνων και ελέγχων στην διακίνηση αγροτικών προϊόντων, εγχωρίων και εισαγόμενων δημιουργούν σύγχυση στην ευαίσθητη αγορά τους.

Η οργάνωση της λειτουργίας των αγροτικών συνεταιρισμών σε νέες βάσεις θα αποτελούσε λύση στο πρόβλημα της εμπορίας των αγροτικών προϊόντων. Ωστόσο, οι συνεταιρισμοί σήμερα είναι σε τέτοια κατάσταση που δεν εμπνέει τη στοιχειώδη εμπιστοσύνη στους συνεταίρους αγρότες. Μικροί και μεγάλοι συνεταιρισμοί παρουσιάζουν οικονομικά προβλήματα εξαιτίας της κακής οργάνωσης, διαχείρισης και λειτουργίας. Στο πρόβλημα αυτό έρχεται να προστεθεί το γεγονός ότι στην Ελλάδα πολλές περιοχές λόγω της ιδιόμορφης γεωμορφολογικής της θέση είναι αποκομμένες και δεν ανήκουν / ή δεν διαθέτουν συνεταιρισμούς και συνεταιριστικές ενώσεις ώστε να διαθέσουν το προϊόν τους τόσο στην εγχώρια όσο και στην διεθνή αγορά.

Στο πλαίσιο αυτό καταγράφονται στην εγχώρια και διεθνή βιβλιογραφία διάφορες θεωρητικές προσεγγίσεις που σχετίζονται με τις πολιτικές ανάπτυξης των ορεινών περιοχών. Οι πολιτικές αυτές έχουν βασιστεί σε τρεις κύριες θεωρητικές προσεγγίσεις: α) την προσέγγιση της εξωγενούς ανάπτυξης, β) της ενδογενούς ανάπτυξης και γ) τη μικτή προσέγγιση εξωγενούς και ενδογενούς ανάπτυξης

(Terluin & Post, 2001). Η εξωγενής ανάπτυξη μιας περιοχής οφείλεται σε παράγοντες που προέρχονται από το εξωτερικό περιβάλλον και τα αποτελέσματα της ανάπτυξης διαχέονται σε περιοχές πέραν της τοπικής κοινωνίας. Η ενδογενής ανάπτυξη οφείλεται στην αξιοποίηση των τοπικών πόρων και τα οφέλη που δημιουργούνται παραμένουν στην τοπική κοινωνία. Τέλος, η μικτή προσέγγιση αγροτικής ανάπτυξης αναφέρει ότι η αγροτική ανάπτυξη προκύπτει από ένα σύνθετο σύμπλεγμα δικτύων, μέσω του οποίου επιτυγχάνεται η κινητοποίηση των πόρων, ενώ ο έλεγχος της διαδικασίας προκύπτει από την αλληλεπίδραση τοπικών και εξωτερικών δυνάμεων (Lowe et al., 1995).

### **1.7 Τοπική ανάπτυξη και δίκτυα**

Στην περίπτωση της τοπικής ανάπτυξης, της ανάπτυξης δηλαδή μιας συγκεκριμένης περιοχής, οι φορείς αυτής της περιοχής προσπαθούν να ενταχθούν τόσο σε τοπικά όσο και σε υπεριοπτικά δίκτυα ούτως ώστε να κινήσουν τις διαδικασίες της τοπικής ανάπτυξης. Τα δίκτυα αυτά μπορεί να ποικίλουν ανάλογα με την περιοχή που αναπτύσσονται τόσο σε ισχύ όσο και σε δραστηριότητα.

Οι τοπικές κοινωνίες αντιμετωπίζουν μια σειρά από προκλήσεις όπως αυτής της πληθυσμιακής συρρίκνωσής τους αλλά και της έλλειψης ανταγωνιστικότητας. Τα δίκτυα αναπτύσσονται για την ενίσχυση των τοπικών κοινωνιών και επιχειρούν να δεσμεύσουν πόρους και να συνδεθούν με φορείς και υπηρεσίες σε τομείς που αποσκοπούν στη επίλυση τοπικών προβλημάτων. Επιπλέον, η συμμετοχή των τοπικών φορέων σε δίκτυα τους δίνει την δυνατότητα να αποκτήσουν πρόσβαση στην τεχνογνωσία που θα βοηθήσει την ανάπτυξη της περιοχής και θα ενισχύσει την εξωστρέφεια της.

Η σημασία που δίνεται στα δίκτυα είναι πολύ μεγάλη τόσο σε εθνικό όσο και σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Τα δίκτυα που αναπτύσσονται σε μια περιοχή μπορεί να είναι είτε εσωτερικά είτε εξωτερικά. Στις αγροτικές κυρίως περιοχές της Ελλάδας, μεταξύ αυτών και η περιοχή μελέτης, η ανάπτυξη των εσωτερικών δικτύων σχετίζεται με την ενεργό στάση των τοπικών φορέων, την ηγεσία, την αλληλεγγύη και την ευχέρεια στην επικοινωνία. Ωστόσο, αρκετές είναι οι δυσκολίες που αντιμετωπίζουν τα δίκτυα που αναπτύσσονται εντός των τοπικών κοινοτήτων όπως



ο μικρός αριθμός των φορέων, η ανεπαρκής αλληλεπίδραση μεταξύ των εσωτερικών φορέων, η έλλειψη ικανοτήτων και συνεργασίας μεταξύ των φορέων και των τομέων, η ύπαρξη εσωτερικών συγκρούσεων, η έλλειψη ενεργών φορέων και η έλλειψη επίσημων δικτύων που θα μπορούσαν να καθοδηγήσουν τις αναπτυξιακές διαδικασίες (Terluin, 2003).

Από την άλλη τα εξωτερικά δίκτυα σχετίζονται με τις αλληλεπιδράσεις των φορέων της περιοχής με φορείς και δραστηριότητες εκτός της τοπικής κοινότητας, όπως οι πολιτικές σχέσεις σε περιφερειακό, εθνικό και διεθνές επίπεδο, οι σχέσεις αγοράς που εμφανίζονται με την αγοραπωλησία προϊόντων και τη διατήρηση επαφών με εταιρίες λόγω προσέλευσης ή και παρουσίας θυγατρικών επιχειρήσεων σε τοπικό επίπεδο. Οι αδυναμίες των εξωτερικών δικτύων συνδέονται κυρίως με την απομακρυσμένη θέση της περιοχής εντός της ευρύτερης διοικητικής μονάδας, την έλλειψη ενιαίας στρατηγικής, την ανεπάρκεια και την εσωστρέφεια των τοπικών φορέων (Terluin, 2003).

Σε κάθε περίπτωση η σπουδαιότητα των δικτύων είναι τεράστια, και η συμβολή τους στην τοπική ανάπτυξη πολύ μεγάλη. Ιδιαίτερα σε μικρές απομακρυσμένες περιοχές από τα μεγάλα αστικά κέντρα, τα δίκτυα λειτουργούν ως δίαυλοι επικοινωνίας με το «κέντρο» και μοχλοί ανάπτυξης και κινητοποίησης των τοπικών κοινοτήτων.

Πιο συγκεκριμένα η έννοια του δικτύου στον αγροτικό χώρο χρησιμοποιείται για την κατανόηση των διαφόρων μορφών της αγροτικής ανάπτυξης (ενδογενούς, εξωγενούς και μικτή). Ο αγροτικός χώρος ακολουθεί την δική του εσωτερική λογική ανεξάρτητα από τους συντελεστές εξωτερικής ανάπτυξης (οικονομική βοήθεια και υποδομές). Έτσι, υπάρχουν διάφορων ειδών δίκτυα που αναδύονται από τον αγροτικό τομέα όπως αυτά που σχετίζονται με παράγοντες όπως η ανάδειξη της τοπικής κοινότητας και πολιτιστικής κληρονομιάς και άλλοι που σχετίζονται με την οργάνωση και την διακίνηση των τοπικών προϊόντων. Όλα τα δίκτυα μιας περιοχής, ωστόσο, όποια μορφή και αν έχουν αλληλοεπιδρούν μεταξύ τους.

Γενικά, σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης οι αγροτικές περιοχές της που προπορεύονται στην ανάπτυξη χαρακτηρίζονται από μάλλον ισχυρά εσωτερικά δίκτυα, ενώ και τα εξωτερικά δίκτυα λειτουργούν καλύτερα σε σχέση με τις

αναπτυξιακά υστερούσες περιοχές, που γενικότερα χαρακτηρίζονται από ανεπαρκή δικτύωση (Terluin, 2003).

Οι τοπικοί φορείς και τα δίκτυα, αποτελούν κρίσιμο παράγοντα για την τοπική ανάπτυξη, αναδεικνύοντας το βαθμό κινητοποίησης και οργάνωσής τους σε σημαντικό παράγοντα που διαφοροποιεί τις αναπτυξιακά προπορευόμενες από τις μειονεκτικές αγροτικές περιοχές (Terluin, 2003). Οι περιοχές που προηγούνται αναπτυξιακά έναντι κάποιων άλλων χαρακτηρίζονται από μεγάλο αριθμό φορέων που εμπλέκονται στην αναπτυξιακή διαδικασία, οι φορείς αυτοί τόσο ιδιωτικοί όσο και δημόσιοι αποτελούν τους καθοριστικούς παράγοντες για την επιτυχή εφαρμογή των αναπτυξιακών στρατηγικών.

Τα δίκτυα και οι τοπικοί φορείς ανάπτυξης σε μια κοινότητα μπορούν να έχουν, όπως προαναφέραμε διάφορες μορφές. Έτσι έχουμε:

A) τις τοπικές αρχές, οι οποίες μπορούν και είναι σε θέση να κρίνουν τις προτεραιότητες και τις ανάγκες της περιοχής, στην επιλογή και υποστήριξη των περισσότερο υποσχόμενων πρωτοβουλιών για την ανάπτυξη, καθώς και στην ικανότητα προσέλκυσης δημόσιων και ιδιωτικών επενδύσεων (Terluin & Post 2001). Στη βάση αυτή, η εκπόνηση για κάθε περιοχή ενός χωρικού αναπτυξιακού προγράμματος που ενσωματώνει επιμέρους μέτρα και σχέδια συνιστά αναγκαία προϋπόθεση για την ανάδυση συνεργιών που οδηγούν στην επίτευξη ισόρροπης και βιώσιμης ανάπτυξης (Terluin, 2003).

B) τον ιδιωτικό τομέα –επιχειρήσεις. Οι επιχειρήσεις έχουν την ικανότητα να προσαρμόζονται στις ανάγκες των αγορών και συνεπώς να ενισχύουν διάμεσου της λειτουργίας τους την αναπτυξιακή διαδικασία σε μια τοπική κοινότητα. Ωστόσο, η ικανότητα των μικρών επιχειρήσεων, οι οποίες και αναπτύσσονται σε αγροτικές περιοχές, για καινοτομία είναι περιορισμένη και συχνά η επιχειρηματικότητα είναι ασθενική (Terluin, 2003). Πάρα ταύτα, η ανάγκη των τοπικών κοινωνιών να ξεχωρίσουν έχει πολλές φορές ως αποτέλεσμα η επιχειρηματικότητα που αναπτύσσεται στις αγροτικές περιοχές να αφορά κυρίως στην υιοθέτηση νέων μορφών οργάνωσης και νέων τεχνολογιών, καθώς και στην ίδρυση νέων επιχειρήσεων που παράγουν καινούργια για την περιοχή προϊόντα, αξιοποιώντας τις τοπικές δυνατότητες (Κουτσούρης, 2007).

Γ) τις αναπτυξιακές εταιρείες, η οποίες είναι αποτέλεσμα της πρωτοβουλίας των τοπικών αρχών καθώς και ομάδων συμφερόντων σε διάφορα επίπεδα. Στο τοπικό επίπεδο αποτελούν μια προσπάθεια αντιμετώπισης της αδυναμίας των ιεραρχικών, παραδοσιακών μορφών οργάνωσης των τοπικών κοινωνιών να ανταποκριθούν στο δυναμικό χαρακτήρα των παγκόσμιων αλλαγών. Αντιπροσωπεύουν την απάντηση στην ανάγκη εδραίωσης νέων οργανωτικών δομών και θέτουν ως κεντρικό τους στόχο την τοπική ανάπτυξη βασιζόμενες στις αρχές της συνεργασίας και της αυτοδιοίκησης (Koutsouris 2002). Υποστηρίζουν την επιχειρηματικότητα και την καινοτομία ενώ όσον αφορά στα εργαλεία πολιτικής που χρησιμοποιούν βασίζονται σε τρεις άξονες: την παροχή συμβουλών, τη διευκόλυνση της χρηματοδότησης των επιχειρήσεων και τη διευκόλυνση της εισαγωγής καινοτομιών (Koutsouris, 2002).

Δ) τους νεοεισερχόμενους σε μια περιοχή. Οι νεοεισερχόμενοι σε μια περιοχή μπορεί να είναι νέοι επιχειρηματίες, πολιτικά πρόσωπα, εγχώριοι μετανάστες και μη. Ο ρόλος τους είναι ιδιαίτερα σημαντικός καθώς μεταφέρουν νέα γνώση και αντίληψη για την εικόνα και την αναπτυξιακή διαμόρφωση μιας περιοχής. Επιπλέον, όντας φορείς διαφορετικών νοοτροπιών, μπορούν να ανατροφοδοτήσουν και να αναζωογονήσουν με καινούργιες εμπειρίες τα εσωτερικά δίκτυα και συνεπώς να κινητοποιήσουν ή και να κατευθύνουν τους τοπικούς φορείς σε συγκεκριμένες διαδικασίες ανάπτυξης (Terluin & Post, 2001).

## **ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 : ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ ΤΗΣ ΥΦΙΣΤΑΜΕΝΗΣ ΦΥΣΙΚΗΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ΤΗΣ ΓΟΡΤΥΝΙΑΣ**

### **2.1 Εισαγωγή**

Το παρόν κεφάλαιο είναι σημαντικό καθώς δίνει την εικόνα της περιοχής μελέτης. Το κεφάλαιο αυτό αποτελεί μια καταγραφή της υφιστάμενης φυσικής και κοινωνικοοικονομικής κατάστασης της υπο εξέταση περιοχής αλλά και της ευρύτερης στην οποία εντάσσεται.

### **2.2. Φυσική πραγματικότητα ευρύτερης περιοχής**

#### **2.2.1 Γεωγραφικά στοιχεία**

Η Γορτυνία ήταν η μεγαλύτερη επαρχία του Νομού Αρκαδίας. Συστάθηκε για πρώτη φορά το 1833 μετά την ανεξαρτησία του ελληνικού κράτους, με το Διάταγμα της 3-15/4/1833, σαν υποδιαίρεση του Νομού Αρκαδίας με την ονομασία «Επαρχία Γορτύνης». Πρωτεύουσά της αρχικά ορίστηκε η Καρύταινα και στη συνέχεια το 1833 η πρωτεύουσα μεταφέρθηκε στη Δημησάνα.

Η επαρχία διατηρήθηκε μέχρι το 1836, όπου καταργήθηκε με βάση τη Διοικητική Διαίρεση της χώρας και επαναφέρθηκε το 1845. Τότε η χώρα διαιρέθηκε σε 10 νομούς και 49 επαρχίες, μια από τις οποίες ήταν η Επαρχία Γορτυνίας, εκ των 4 του Νομού Αρκαδίας. Από τότε η επαρχία έμεινε αμετάβλητη μέχρι την οριστική κατάργησή της, βάση της νέας Διοικητικής Διαίρεσης, που ψηφίστηκε το 1997 στη Βουλή, με το Νόμο «Καποδίστρια».

Η τέως επαρχία Γορτυνίας στη σημερινή της μορφή αντιστοιχεί κυρίως στον νεοσύστατο δήμο Γορτυνίας, που συστάθηκε το 2010 μετά την τελευταία διοικητική διαίρεση της χώρας, βάση του Προγράμματος «Καλλικράτης». Η έκτασή του ανέρχεται σε 1054,34 τετραγωνικά χιλιόμετρα και ο πληθυσμός σε 18.327 κατοίκους, σύμφωνα με την απογραφή του 2001, ενώ έδρα του είναι η Δημησάνα (<http://www.discovergortynia.gr/About>). Κατέχει το βορειοδυτικό τμήμα του Νομού Αρκαδίας και συνόρευει βόρεια με την επαρχία Καλαβρύτων, ανατολικά με την

επαρχία Μαντινείας, νοτιοανατολικά με την επαρχία Μεγαλοπόλεως, νότια με την επαρχία Ολυμπίας και δυτικά με το Νομό Ηλείας (βλέπε εικόνα 1).

Εικόνα 1 : Γορτυνία



Πηγή : <http://www.e-gortynia.gr/discovering-gortynia/maps-virtual-tour.html>

## 2.2.2 Γεωμορφολογικά στοιχεία και αρχιτεκτονική

Η περιοχή της Γορτυνίας είναι στο μεγαλύτερο μέρος της ορεινή περιοχή με άγρια φυσική ομορφιά. Το έδαφός της είναι ορεινό και ημιορεινό, ενώ διαρρέεται από τον Λούσιο, τον Αλφειό, το Λάδωνα και άλλους παραποτάμους.

Στα βορειοανατολικά της Γορτυνίας δεσπόζουσα θέση κατέχει το ελατοσκέπαστο όρος Μαίναλο, το οποίο μοιράζεται με τον Δήμο Τρίπολης, ενώ μικρότεροι ορεινοί όγκοι όπως το Αφροδίσιο όρος και ο Αρτοζήνος, καλύπτουν το

μεγαλύτερο τμήμα της. Επιπλέον στη βορειοδυτική πλευρά της Γορτυνίας βρίσκεται η τεχνητή Λίμνη του Λάδωνα (<http://www.discovergortynia.gr/About>).

Στη Γορτυνία συναντάμε μία από τις πιο καθαρές εκδοχές της ευρύτερης αρχιτεκτονικής παράδοσης της Ηπειρωτικής Ελλάδας, όπου διαμορφώνεται σχεδόν με ενιαία χαρακτηριστικά ως προς το οικοδομικό σύστημα, το μέγεθος και τις αναλογίες των κτισμάτων, ενώ η ποιότητα του συνόλου είναι συνήθως ανώτερη των μονάδων κατοικίας. Οι οικισμοί της Γορτυνίας αποτελούν σημαντικό κεφάλαιο της αρχιτεκτονικής μας κληρονομιάς, χωρίς να παραβλέπεται το γεγονός της ιστορικής τους σημασίας ή της ένταξής τους στο φυσικό τοπίο. Οι περισσότεροι τυγχάνουν προστασίας και έχουν κηρυχτεί παραδοσιακοί ή και διατηρητέοι, ως σύνολο ή τμηματικά (<http://www.discovergortynia.gr/About>).

### **2.2.3 Φυσικά τοπία**

Η Γορτυνία είναι μια περιοχή ιδιαίτερης φυσικής ομορφιάς. Αμέτρητα γραφικά χωριά και παραδοσιακοί οικισμοί με ιδιαίτερη αρχιτεκτονική, πολλά ανεξερεύνητα και απομονωμένα μαγεύουν με την ομορφιά τους. Είναι ιδανικός τόπος για τους φυσιολάτρες και τους περιηγητές. Εικόνες φυσικής ομορφιάς και αντιθέσεις συνθέτουν το τοπίο. Η τεχνητή λίμνη του Λάδωνα, η κορυφή του Μαινάλου, το ελατόδασος, το Λιμποβίσι (η πατρίδα του Θεόδωρου Κολοκοκτρώνη), η κορυφή Διαφόρτι του όρους Λυκαίου (όπου φέρεται ότι γεννήθηκε ο Δίας), η Βυτίνα, ο Αλφειός, το μεγαλύτερο ποτάμι της Πελοποννήσου, ο Λούσιος, ο Λάδωνας και ο Ερύμανθος είναι ορισμένα από τα σημεία που συνθέτουν το τοπίο της Γορτυνίας.

Στην Γορτυνία η πολυμορφία του εδάφους, τα βουνά και τα ποτάμια, σχηματίζουν και αξιολογότερα φαράγγια με μεγάλο ενδιαφέρον περιπατητικού τουρισμού όπως το Φαράγγι του Λούσιου που είναι ήδη γνωστό αλλά και τα φαράγγια του Λάδωνα, Γκούρας, Τουθόα, Μυλάοντα και Ρεντεζέλα. Κατά μήκος των φαραγγιών αποκαλύπτονται πολύτιμα αξιοθέατα όπως γεφύρια, σπηλαιοκτίσματα, παλιοί νερόμυλοι και ξωκλήσια (<http://www.discovergortynia.gr/About>).

## **2.3 Κοινωνικοοικονομική Πραγματικότητα ευρύτερης περιοχής**

### 2.3.1 Ιστορικά στοιχεία

Κατά τους αρχαίους χρόνους η επαρχία Γορτυνίας με τη σημερινή της μορφή δεν αποτέλεσε ένα τμήμα ενιαίο με ξεχωριστό όνομα. Αντιθέτως στην περιοχή αυτή υπήρχαν αρκετές πόλεις αυτοτελείς, όπως η Γόρτυνα, η Θέλπουσα, η Ηραία, η Τευθίδα, η Θεισόα, το Μεθύδριο κ.α. Το όνομα «Γορτυνία» είναι νεοσύστατο και δόθηκε μετά την ίδρυση του Ελληνικού Κράτους. (<http://www.e-gortynia.gr/discovering-gortynia/history-and-mythology.html>).

Κατά τον 7ο-8ο αιώνα μ.Χ. εγκαταστάθηκαν στην περιοχή Σλαβικά φύλα, τα οποία είτε εγκατέλειψαν την περιοχή το 807 μ.χ. λόγω ήττας από το Βυζαντινό στρατό, είτε αφομοιώθηκαν από το ντόπιο ελληνικό στοιχείο, καθιερώνοντας αρκετά Σλαβικά τοπωνύμια. Τον 10ο αιώνα μ.Χ. αναπτύχθηκε στην περιοχή ο Ορθόδοξος μοναχισμός, ενώ το 963 μ.Χ. ιδρύθηκε από τον Ιωάννη Λαμπαρδόπουλο - Φιλόσοφο και Πρωτοκρίτη του Αυτοκράτορα Νικηφόρου Φωκά - η παλιά Μονή της Παναγίας Φιλοσόφου, που έμεινε γνωστή στην λαϊκή παράδοση ως Κρυφό Σχολειό. Αργότερα ιδρύθηκαν και άλλα μοναστήρια όπως η Ιερά Μονή Ιωάννου Προδρόμου τον 12ο αιώνα μ.Χ. (<http://www.discovergortynia.gr/About>)

Κατά τη διάρκεια της Φραγκοκρατίας παρουσιάστηκε οικονομική και πολιτισμική άνθηση στην περιοχή, η οποία είχε χωριστεί σε δύο βαρωνίες, της Άκοβας και της Καρύταινας. Κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας, στην περιοχή κατέφυγαν και εγκαταστάθηκαν πολλοί πληθυσμοί εξαιτίας του ορεινού και δυσπρόσιτου εδάφους της. Λόγω αυτής της ιδιομορφίας στην Γορτυνία έδρασαν και αρκετά ένοπλα σώματα κλεφτών. Η επαρχία όπως και ολόκληρη η Πελοπόννησος πέρασε στην κατοχή των Βενετών την περίοδο 1685-1715. Κατά τα Ορλωφικά το 1770, η Γορτυνία υπέστη λεηλασίες από άτακτα αλβανικά στρατεύματα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, ενώ ανάλογες ήταν και οι καταστροφές που προκάλεσε ο Ιμπραήμ πασάς το 1825, ο στρατός του οποίου έκαψε αρκετά χωριά. Στην διάρκεια της Επανάστασης του 1821 η Γορτυνία πρωτοστάτησε στις εξελίξεις υπό την ηγεσία των ισχυρών οικογενειών (Κολοκοτρωναίων, Πλαπούταιων και Δεληγιανναίων) (<http://www.discovergortynia.gr/About>).

Λόγω της ενεργού δράσης που είχε στον απελευθερωτικό αγώνα της Επανάστασης του 1821, η Βυτίνα πυρπολήθηκε επτά φορές τα έτη 1825-1826 από

τα στρατεύματα του Ιμπραήμ. Η ευρύτερη περιοχή του Λούσιου αποτέλεσε το καταφύγιο των επαναστατημένων Ελλήνων, όπου βρισκόταν και ο «ληνός» των Κολοκοτρωναίων, λίγα μέτρα πριν τον μοναστήρι της Αιμουαλούς. Στις 20 Μαρτίου 1821 κηρύχτηκε η Επανάσταση στην Ηραία κατά την οποία 850 περίπου Γορτύνιοι επαναστάτες, υπό την αρχηγία των Παλουμπαίων οπλαρχηγών Δημητράκη και Γιωργάκη Πλαπούτα, στο χωριό Αγιονέρι (Μπέτσι), τοποθεσία «Αλώνι Καλλιντέρη», ύψωσαν την σημαία της Επανάστασης και ξεκίνησαν τον Αγώνα της Ελευθερίας (<http://www.discovergortynia.gr/About>).

Και στην νεώτερη ιστορία η Γορτυνία συμμετείχε στους αγώνες της πατρίδας με ήρωες και αγωνιστές. Από τους πρώτους που προέταξαν το σώμα τους στους Γερμανούς κατακτητές ήταν ο ηρωικός μαθητής Μαθιός Πόταγας από τη Βυτίνα. Την αγωνιστική της δράση έναντι των κατακτητών πλήρωσε με το ολοκαύτωμα του χωριού Δόξα το 1943 και την εκτέλεση των πατριωτών μέσα στην εκκλησία της Χώρας (<http://www.discovergortynia.gr/About>).

### **2.3.2 Δημογραφικά Οικονομικά στοιχεία**

Με βάση τα στοιχεία της Ελληνικής στατιστικής υπηρεσίας ο πληθυσμός της Γορτυνίας ανέρχεται σε 19.708 κατοίκους το 2001 και σε 10.320 άτομα, βάση της τελευταίας απογραφής του 2011. (<http://www.statistics.gr/>).

Με το πρόγραμμα Καποδίστριας η επαρχία Γορτυνίας είχε συνολικά 9 Καποδιστριακούς Δήμους, οι οποίοι λειτούργησαν για 12 χρόνια (1998-2010) και ήταν οι εξής: Γόρτυνος, Δημητσάνα, Τρικολώνων, Ηραίας, Τροπαίων, Κοντοβαζαινας, Κλειτόρος, Λαγκαδιών, Βυτίνας. Ενώ με το πρόγραμμα Καλλικράτης που τέθηκε σε εφαρμογή το 2010 συστάθηκε ο Δήμος Γορτυνίας και προήρθε από την συνένωση των τέως Δήμων Βυτίνας, Δημητσάνας, Ηραίας, Κλείτορος, Κοντοβάζαινας, Λαγκαδιών, Τρικολώνων και Τροπαίων.

Αξίζει να σημειωθεί ότι ο δήμος Γορτυνίας κατέχει την 3<sup>η</sup> θέση ανάμεσα στους δήμους με την μεγαλύτερη μέση ηλικία σε ποσοστό 54,8 % του συνολικού πληθυσμού με τους δήμους κεντρικών Τζουμέρκων και Κιμώλου να κατέχουν την 1<sup>η</sup> και την 2<sup>η</sup> θέση αντίστοιχα. (<http://www.statistics.gr/>).



Όσο αναφορά την οικονομία της Γορτυνίας αυτή βασίζεται κατά κύριο λόγο στον αγροτικό τομέα παραγωγής με ορισμένους κατοίκους μεμονωμένα να στρέφονται στον τουρισμό και την προσέλκυση τουριστών μέσα από εναλλακτικές μορφές τουρισμού.

### **2.3.3 Αξιοθέατα και μνημεία**

Η Γορτυνία παρουσιάζει πλήθος μνημείων και αξιοθέατων ενδεικτικά θα αναφέρουμε :

#### **1) Το όρος Μαίναλο**

Το όρος Μαίναλο βρίσκεται στο κέντρο της Πελοποννήσου. Είναι το ψηλότερο και μεγαλύτερο βουνό της Κεντρικής Πελοποννήσου. Εκτείνεται από το οροπέδιο της Τρίπολης μέχρι το Λούσιο Ποταμό και τη Μεγαλόπολη έως τη Λίμνη του Λάδωνα. Το δυτικό τμήμα του Μαινάλου υπάγεται στην πρώην επαρχία Γορτυνίας. Έχει πλούσια βλάστηση, η χλωρίδα της περιοχής, αριθμεί πάνω από 570 είδη. Στο Μαίναλο πέρα από την φυσική ομορφιά τοποθετούνται και πολλοί παραδοσιακοί οικισμοί στις πλαγιές του βουνού όπως η Βυτίνα, η Ελάτη, η Στεμνίτσα και η Δημητσάνα. Επίσης στην ψηλότερη του κορυφή, την Οστρακίνα, διαθέτει και χιονοδρομικό κέντρο.

#### **2) Ο Λούσιος ποταμός**

Ο Λούσιος είναι παραπόταμος του Αλφειού που έχει μήκος περίπου 25 χιλιόμετρα και διασχίζει όλη σχεδόν τη Γορτυνία. Το φαράγγι του ποταμού Λουσίου, ένα από τα πιο σημαντικά αξιοθέατα της Γορτυνίας, αφού προσφέρει στον επισκέπτη ένα θέαμα μοναδικής ομορφιάς. Οι εναλλαγές των τοπίων, οι φυσικές ομορφιές του αλλά και τα ιστορικά θρησκευτικά μνημεία του τον καθιστούν μοναδικό. Υπάρχουν αρκετές Μονές που είναι κρεμασμένες και μετέωρες πάνω στα βράχια του φαραγγιού του ποταμού όπως οι Ι. Μονές Προδρόμου, Φιλοσόφου, Καλαμίου και Αιμυαλών.

Επιπλέον στον Λούσιο ποταμός και το Φαράγγι μπορεί κανείς να κάνει ποικίλες δραστηριότητες εναλλακτικού και αθλητικού τουρισμού, όπως πεζοπορία και ράφτινγκ.

### 3) Λίμνη Λάδωνα

Η τεχνητή Λίμνη του Λάδωνα με μήκος 15 χιλιομέτρων, δημιουργήθηκε από τεχνητό φράγμα, μέσα σε μια άγρια χαράδρα των βουνών και αποτελεί σήμερα έναν από τους πιο σημαντικούς φυσικούς βιοτόπους της Πελοποννήσου αλλά και είναι χώρος τουριστικής προσέλκυσης. Την Λίμνη του Λάδωνα στεφανώνουν τα εξής γορτυνιακά χωριά στα διοικητικά τους όρια: Πουρναριά, Μουριά, Ξηροκαρύταινα, Βάχλια, Τρόπαια, Περδικονέρι, Μπουλιάρι, Συριαμάκος, Φτεριά, Μυγδαλιά, Κερπινή και Θεόκτιστο. Στην περιοχή της λίμνης βρίσκεται το περίφημο της «Κυράς το Γεφύρι». Έτσι ονομάστηκε η γέφυρα που κατασκευάστηκε τον 13ο περίπου αιώνα από την Αρχόντισσα της Άκοβας, τη Κυρά για να συνδέσει τη μια όχθη τη λίμνης με την άλλη. Σήμερα ανάμεσα στο παλιό γεφύρι και το πορθμείο που έχει δημιουργηθεί, υπάρχει και μια σύγχρονη γέφυρα για να καλύπτει τις ανάγκες της περιοχής.

Εικόνα 2 : Η τεχνητή Λίμνη του Λάδωνα



Πηγή : [www.e-gortynia.gr](http://www.e-gortynia.gr)

## 2.4 Περιοχή μελέτης

### 2.4.1 Γεωμορφολογικά στοιχεία

Η περιοχή μελέτης (βλέπε εικόνα 3) εντάσσεται στα όρια του δήμου Γορτυνίας και αποτελείται από τους εξής οικισμούς : Βαλτεσινίκο, Πέρα Βάχλια, Βλαχιά, Βελημάχι, Βιδιάκι, Βούτσης, Βυζίκι, Δήμητα, Δόξα, Δρακοβούνι, Θεόκτιστο, Καλλιάνι, Καστράκι, Φαναράκι, Άνω Καλύβια, Κερπίνη, Φτεριά, Κοντοβάζαινα, Λιόδωρα, Μοναστηράκι, Πελεκι, Παλιόπυργος, Μυγδαλιά, Νέα Δάφνη, Τρανή Λάκα, Ξηροκαρίταινα, Παραλόγγοι, Περδικονέρι, Μπουλιάρης, Συριαμάκος, Πουρνάρια, Μουριά, Πράσινο, Ράχες, Πύρρης, Τουμπίτσι, Σπάθαρης, Κάτω Σπάθαρης, Σταυροδρόμι, Τροπαία, Χρυσοχώρι, Δωδεκάμετρο. Πρόκειται για την περιοχή του βόρειου τμήματος της Γορτυνίας που αναπτύσσεται γύρω και πάνω απο την λίμνη του Λάδωνα.

Εικόνα 3 : Περιοχή Μελέτης



Πηγή : Εκδόσεις Road

Η περιοχή μελέτης είναι στο σύνολό της ορεινή περιοχή με το υψόμετρο να αγγίζει τα 860 μέτρα στο Βελημάχι και τα 840 μέτρα στο Περδικονέρι.

Όσο αναφορά τις φυσικές ομορφιές η περιοχή μελέτης παρουσιάζει μια σειρά τοπίων φυσικά αλλά και τεχνικά τα οποία αποτελούν τοπία μοναδικού κάλλους μεταξύ των οποίων η τεχνητή λίμνη του Λάδωνα, το φράγμα του Λάδωνα, η Ιερά Μονή Παναγίας της Κλειβωκάς, το πέτρινο κεφαλόβρυσο Χλιάβρυσης στην Κοντοβάζαινα, ο παραδοσιακός Νερόμυλος στην Κοντοβάζαινα, οι αρχαίες Θαλιάδες στην Βλαχιά, τα λείψανα των τειχών πύργου του Αλή Φαρμάκη, το γεφύρι του Ερυμάνθου στους Παράλογγους, το αρχαίο τείχος του στρατού και το γεφύρι Δομοκού στο Βυδάκι κ.α.

#### 2.4.2 Δημογραφικά στοιχεία

Στην περιοχή μελέτης, οι εγγεγραμμένοι κάτοικοι είναι περίπου 1500, με το μεγαλύτερο ποσοστό να είναι άνω των 40 ετών ηλικιακά. Όπως παρατηρούμε στον πίνακα 1 από τα στοιχεία των εγγεγραμμένων στον ΟΣΔΕ για το έτος 2011 η μέση ηλικία των κατοίκων είναι τα 64 περίπου έτη, γεγονός που υποδεικνύει την γήρανση του πληθυσμού της περιοχής μελέτης.

Πίνακας 1 : Ηλικιακή διάρθρωση εγγεγραμμένων στον ΟΣΔΕ

Ηλικιακή κλάση	64,5
$X \leq 40$	115
$40 < X \leq 65$	676
$X > 65$	788
Σύνολο	1579

Πηγή: Στοιχεία ΟΣΔΕ 2011

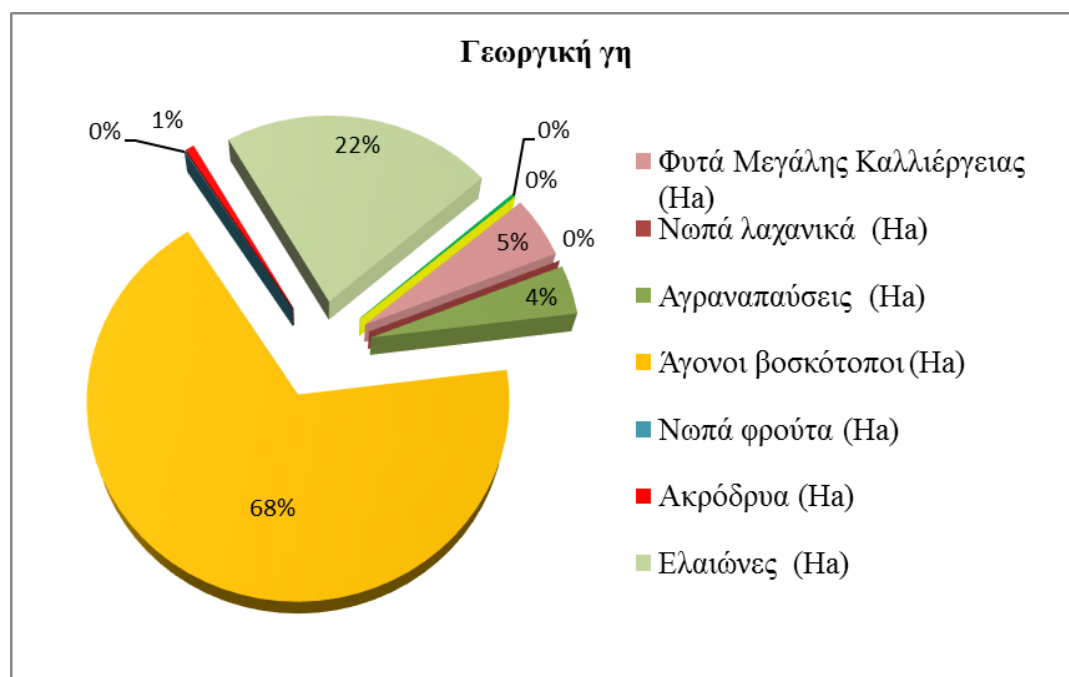
#### 2.4.3 Οικονομία της περιοχής

Η οικονομία της περιοχής είναι κατά βάση αγροτική και βασίζεται πρωτίστως στον πρωτόγεννή τομέα παραγωγής. Σε αντίθεση με βορειότερα τμήματα της ευρύτερης περιοχής που ο τουρισμός αρχίζει να παίρνει μορφή κύριας πηγής εσόδων των κατοίκων όπως στην Δημητσάνα, την Στεμνίτσα και τα Λαγκάδια.

Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μια σταδιακή μείωση της γεωργικής παραγωγής ενώ η αξιοποιήσιμη γεωργική γη είναι ελάχιστη. Η κύρια γεωργική καλλιέργεια είναι οι ελαιώνες, οι οποίοι καλύπτουν το 22% της συνολικής γεωργικής εκμεταλλεύσιμης γης (Γράφημα 1) όπως προκύπτει από τα στοιχεία του ΟΣΔΕ το 2011. Η καλλιέργεια της ελιάς είναι πιο διαδεδομένη στις κοινότητες Νεοχωρίου, Τριποταμιάς και Καλλιανίου, ενώ οι ποικιλίες που καλλιεργούνται συχνότερα είναι η Κορωνέικη, το Μανάκι και η Μεγαρίτικη, σε αντίθεση με τη καλλιέργεια της τοπικής ποικιλίας Χωραϊτικής η οποία ενδέχεται να αποτελεί το ένα τρίτο των ελαιοδέντρων σε ορισμένες κοινότητες. Την φύτευση ελαιόδεντρων, ακολουθούν με διαφορά τα φυτά μεγάλης καλλιέργειας με 5 % (Γράφημα 2) που είναι κυρίως σιτηρά τα οποία είτε προορίζονται για ζωοτροφές των ζώων που εκτρέφουν οι ίδιοι οι αγρότες είτε πωλούνται εντός της περιοχής έρευνας και τέλος ακολουθούν τα ακρόδρυα που καταλαμβάνουν μόλις 1% του συνόλου της γεωργικής γης.

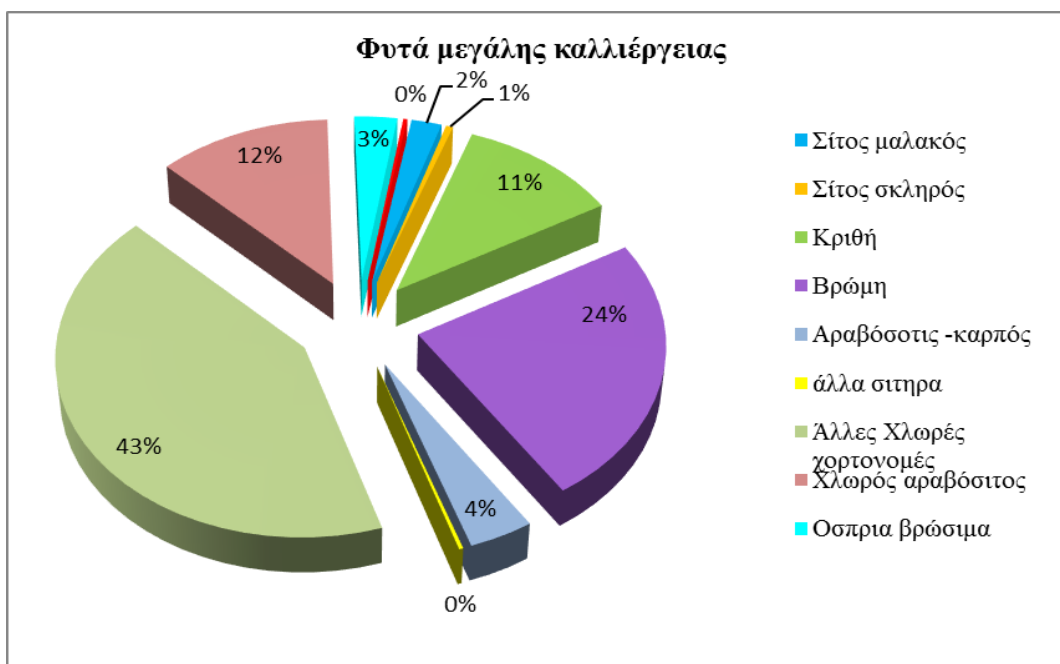
Τα λαχανικά τα οποία καλλιεργούνται υπαίθρια είτε προορίζονται για αυτοκατανάλωση των νοικοκυριών είτε διατίθενται κατά κύριο λόγο εντός της περιοχής, μέσα από τις λαϊκές αγορές.

Γράφημα 1: Κατανομή γεωργικής γης (ΟΣΔΕ 2011).



Πηγή: Στοιχεία ΟΣΔΕ 2011

Γράφημα 2 : Φυτά μεγάλης καλλιέργειας



Πηγή : Στοιχεία ΟΣΔΕ 2011

Η συνολική έκταση των αμπελώνων ανέρχεται στα 32,6 εκτάρια και το κρασί που παράγεται στην περιοχή δεν προορίζεται συνήθως για πώληση αλλά για αυτοκατανάλωση. Η Τριποταμιά και το Νεοχώρι με 18,5% και 11,5% της συνολικής έκτασης των αμπελώνων της περιοχής εμφανίζουν τις μεγαλύτερες εκτάσεις με αμπέλια αντίστοιχα και ακολουθούν το Μοναστηράκι και το Βιδιάκι με ποσοστό περίπου 8% έκαστη.

Σε κάθε περίπτωση η γεωργική παραγωγή δεν είναι μεγάλη και η παραγωγή καταναλώνεται κυρίως εντός της περιοχής μελέτης και της ευρύτερης. Οι εναλλακτικές καλλιέργειες όπως η καλλιέργεια τρούφας, ροδιάς και ιπποφαούς είναι ελάχιστες, ο αριθμός πιστοποιημένων βιολογικών καλλιεργειών πολύ μικρός ενώ η ζήτηση για γεωργική γη μηδαμινή. Τονίζεται ότι στην περιοχή έρευνας, μπορεί κανείς να συναντήσει αυτοφυή αρωματικά φυτά ευρείας κατανάλωσης όπως τσάι του βουνού, ρίγανη και χαμομήλι τα οποία ωστόσο συλλέγονται από τους κατοίκους της περιοχής για δική τους χρήση.

Πέρα από τον γεωργία στην περιοχή μελέτης έντονη είναι η παρουσία και της κτηνοτροφίας η οποία αφορά κυρίως στην εκτροφή αιγοπροβάτων και βασίζεται σε παραδοσιακές μεθόδους εκτροφής.

Οι καταγεγραμμένοι κτηνοτρόφοι το 2011 ανέρχονταν στους 514 και διατηρούσαν συνολικά 51.498 αιγοπρόβατα, διαμορφώνοντας το μέσο μέγεθος ποιμνίου στα 100 ζώα. Ο αριθμός των προβατίνων και των αιγών ήταν 25.869 και 13.899 αντίστοιχα και κατά συνέπεια αναλογούσαν, κατά μέσο όρο, 77 θηλυκά ζώα ανά παραγωγό. Στον Πίνακα 2 αποτυπώνεται η δυναμική των κοινοτήτων της περιοχής έρευνας βάσει του καταγεγραμμένου αριθμού των εκτρεφόμενων αιγοπροβάτων το 2011, ενώ στο γραφήματα 3 απεικονίζονται οι κατανομές των εκτρεφόμενων αιγών και προβατίνων ανά κοινότητα το 2012. Αυτό λοιπόν που παρατηρείται, όσο αναφορά την κτηνοτροφική δραστηριότητα στις τοπικές κοινότητες, είναι η κοινότητα του Βαλτεσινίκου και των Λαγκαδίων να υπερέχει ποσοτικά σε σχέση με τις υπόλοιπες περιοχές όσο αναφορά τον αριθμό των εκτρεφόμενων αιγών και προβάτων.

Πίνακας 2: Κατανομή αιγοπροβάτων στις κοινότητες της περιοχής

<b>Κατανομή αιγοπροβάτων στην περιοχή έρευνας (2011)</b>					
Τοπική Κοινότητα	Αρ. αιγο-προβάτ	Τ.Κ. με αρ. αιγοπρ/των<1000	Τ.Κ. με 1000<αρ. αιγοπρ/των<=2500	Τ.Κ. με 2500<αρ. αιγοπρ/των<=5000	Τ.Κ. με αρ. αιγοπρ/των>5000
Βάχλιας	538	✓			-
Βαλτεσινίκου	6878				✓
Βελημαχίου	742	✓			-
Βιδιακίου	990	✓			-
Βούτση	1772		✓		-
Βυζικίου	2559			✓	-
Δήμητρας	520	✓			-
Δόξης	200	✓			-

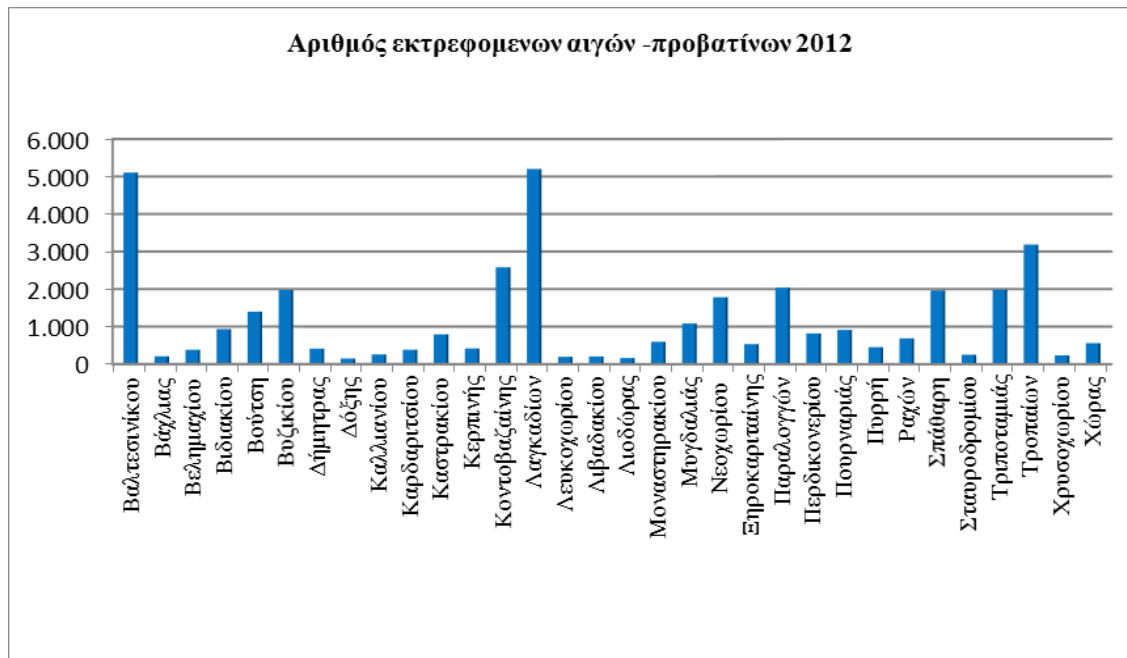
Καλλιανίου	252	✓			-
Καρδαρισίου	490	✓			-
Καστρακίου	1087		✓		-
Κερπινής	665	✓			-
Κοντοβαζαίνης	3678			✓	-
Λαγκαδίων	6651				✓
Λευκοχωρίου	365	✓			-
Λιβαδακίου	248	✓			-
Λιοδώρας	205	✓			-
Μοναστηρακίου	1006		✓		-
Μυγδαλιάς	1755		✓		-
Νεοχωρίου Γορτυνίας	2177		✓		-
Ξηροκαριταίνης	746	✓			-
Παραλογγών	2511			✓	-
Περδικονερίου	2424		✓		-
Πουρναριάς	1405		✓		-
Πυρρή	547	✓			-
Ραχών	531	✓			-
Σπάθαρη	2555			✓	-
Σταυροδρομίου	877	✓			-
Τριποταμιάς	2507			✓	-
Τροπαίων	3489			✓	-
Χρυσοχωρίου	398	✓			-
Χώρας	730	✓			-



<b>Σύνολο</b>	<b>51498</b>				
---------------	--------------	--	--	--	--

Πηγή: Στοιχεία ΟΣΔΕ 2011

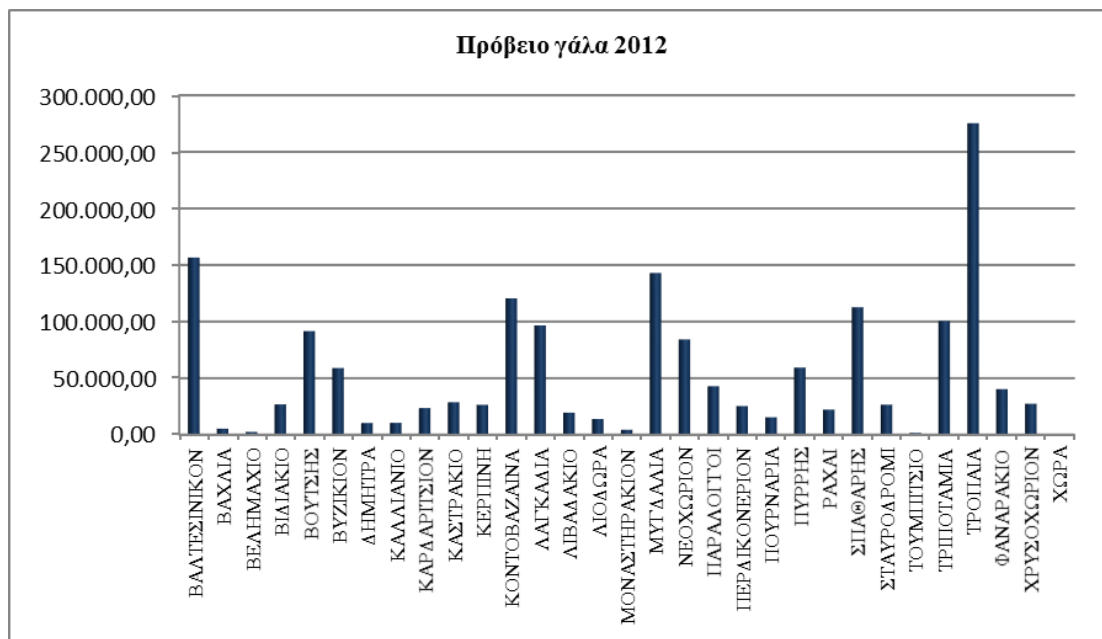
Γράφημα 3: Αριθμός αιγών- προβατίνων/κοινότητα (2012)



Πηγή: ΕΛΓΟ ΔΗΜΗΤΡΑ, βάσει στοιχείων του ΟΠΕΚΕΠΕ

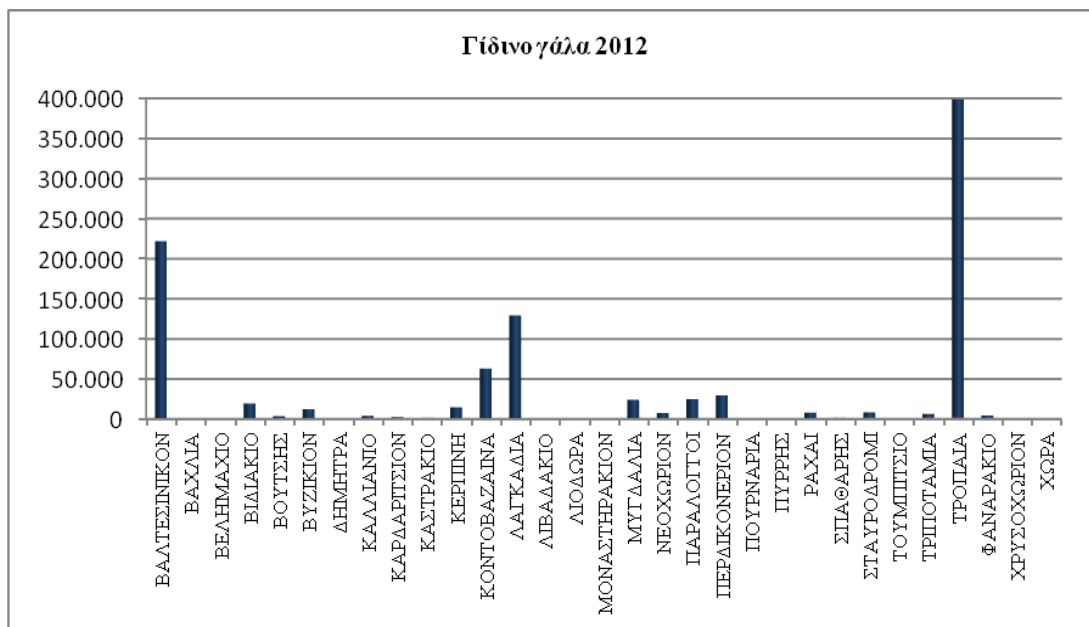
Η μέση γαλακτοπαραγωγή των προβατίνων φτάνει μόλις τα 65 κιλά ανά γαλακτική περίοδο ενώ η μέση γαλακτοπαραγωγή των αιγών ανέρχεται στα 71 κιλά. Η μέγιστη παραγόμενη ποσότητα πρόβειου και γιδινού γάλακτος από τα στοιχεία που έχουμε για το 2012 καταγράφεται στην περιοχή της Τροπαιάς όπως παρατηρούμε στο γράφημα 4 και 5.

Γράφημα 4: Παραγόμενη ποσότητα σε κιλά πρόβειου γάλακτος /κοινότητα (2012).



Πηγή: ΕΛΓΟ ΔΗΜΗΤΡΑ

Γράφημα 5: Παραγόμενη ποσότητα γίδινου γάλακτος/κοινότητα (kg).



Πηγή: ΕΛΓΟ ΔΗΜΗΤΡΑ

Οι κτηνοτρόφοι καλλιεργούν ένα ποσοστό περίπου 20% των ζωοτροφών για να καλύψουν τις ανάγκες διατροφής των ποιμνίων τους ενώ το υπόλοιπο καλύπτεται

με προμήθειες από εμπόρους. Τα ζώα ως επί το πλείστο και όταν το επιτρέπουν οι καιρικές συνθήκες βρίσκονται ελεύθερα στα βοσκοτόπια. Οι βοσκοτόποι αποτελούν το μεγαλύτερο μέρος των κοινοτικών γεωργικών εκτάσεων και είναι ισοκατανεμημένοι μεταξύ δημόσιων και ιδιωτικών. Το αντίτιμο για την χρήση των κοινοτικών βοσκοτόπων αλλά και για ενοικίαση χαρακτηρίζεται ως πολύ χαμηλό η και συμβολικό.

Το γάλα και το κρέας προωθείται στην αγορά μέσα από τους εμπόρους. Στην περιοχή λειτουργεί μια επιχείρηση συλλογής και μεταπώλησης του γάλακτος στο Μοναστηράκι και μια μικρή μονάδα παρασκευής γιαουρτιών στο Τουμπίτσι.

Τέλος, αξίζει να αναφερθεί ως προς τον πρωτογενή τομέα της περιοχής ότι η περιοχή μελέτης, φημίζεται για την παραγωγή μελιού ελάτης με προστατευόμενη ονομασία προέλευσης «Μαινάλου-Βανίλια» και στα όριά της η μελισσοκομία εξασκείται από έναν αριθμό 30-35 μελισσοκόμων που διατηρούν 7.000-8.000 κυψέλες. Παράλληλα, εκτρέφεται σημαντικός για την οικιακή οικονομία αριθμός οικόσιτων ορνίθων, στρουθοκαμήλων και μικρός αριθμός βοοειδών (42 κεφάλια), που προορίζονται για ιδιοκατανάλωση. Επίσης, στην περιοχή λειτουργεί χοιροτροφική μονάδα δυναμικότητας 800 χοιρομητέρων στο Νεοχώρι, ιχθυοκαλλιέργεια με ιχθυοτροφείο πέστροφας στο Καλλιάνι και εκτροφή σαλιγκαριών στην Πουρναριά.

#### **2.4.4. Σύνδεση πρωτογενή με δευτερογενή και τριτογενή τομέα παραγωγής**

Στην περιοχή μελέτης τα προϊόντα του πρωτογενή τομέα δεν παρασκευάζονται ή τυποποιούνται με αποτέλεσμα οι κλάδοι της μεταποίησης των αγροτικών προϊόντων και υπηρεσιών εντός της περιοχής μελέτης να μην είναι ανεπτυγμένοι. Οι αγρότες για την αγορά των απαραίτητων αγροτικών εφοδίων καταφεύγουν στην Τρίπολη, τη Δάφνη Αχαΐας και το Βασιλάκι Ηλείας.

Σε ό,τι αφορά στις δημόσιες υπηρεσίες, στη Τρόπαια λειτουργεί Γραφείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Αγροτικό Κτηνιατρείο με ένα γεωπόνο και κτηνίατρο αντίστοιχα. Ο τουρισμός στην περιοχή μελέτης δεν είναι ιδιαίτερα ανεπτυγμένος σε μερικές ωστόσο κοινότητες όπως στο Βαλτεσινίκο, το Βούτση, στη Δήμητρα και ιδιαίτερα στα Λαγκάδια λειτουργούν μικρού τύπου τουριστικές μονάδες καθώς οι

περιοχές αυτές αποτελούν χειμερινό τουριστικό προορισμό με αξιόλογη προσέλευση τουριστών.

Ωστόσο, λόγω της έλλειψης οργάνωσης αλλά και της ολοκληρωμένης πολιτικής αξιοποίησης της περιοχής τουριστικά, η ανάπτυξη του αγροτουρισμού και οι ωφέλειες που προκύπτουν από τις συνέργειες με τον πρωτογενή τομέα αποτελεί μια δυνατότητα που δεν έχει ακόμα αξιοποιηθεί.

Πιο συγκεκριμένα, οι αγροτικοί συνεταιρισμοί στην περιοχή μελέτης ακόμα και αν υφίστανται είναι πρακτικά ανενεργοί. Στην κατεύθυνση αυτή μια προσπάθεια αποτέλεσε η ίδρυση γυναικείου αγροτικού συνεταιρισμού στο Βαλτεσινίκο, η οποία, όμως, δεν ολοκληρώθηκε. Η συνεργασία μεταξύ των παραγωγών είναι δύσκολη και συνήθως άτυπη, γεγονός που δυσκολεύει το έργο των παραγωγών στην επίτευξη καλύτερης τιμής διάθεσης του προϊόντος τους.

## **2.5 Προβλήματα περιοχής μελέτης**

Η περιοχή μελέτης μπορεί να χαρακτηριστεί ως μια προβληματική περιοχή, καθώς αντιμετωπίζει μια σειρά από δυσκολίες. Ξεκινώντας από το οδικό δίκτυο στο οποίο τόσο οι κεντρικοί άξονες όσο και οι παράπλευροι αγροτικοί δρόμοι είναι προβληματικοί και δύσκολα προσπελάσιμοι στις δύσκολες καιρικές συνθήκες στη διάρκεια του χειμώνα, καθιστώντας δύσκολη την επικοινωνία μεταξύ των οικισμών και ορισμένες φορές την πρόσβαση των αγροτών και ιδιαίτερα των κτηνοτρόφων στις εκμεταλλεύσεις τους.

Επιπλέον η αγροτική παραγωγή είναι αποσπασματική και έχει ως τελικό αποδέκτη τον ίδιο τον παραγωγό όσο αναφορά την κατανάλωση. Αυτό που στην ουσία λείπει είναι η αύξηση της παραγωγής σε επίπεδα πέραν της ιδιοκατανάλωσης αλλά και η ενίσχυση των αγροτών με σύγχρονα μέσα καλλιέργειας και με παράλληλη ενημέρωση σχετικά με νέες καλλιέργειες. Στο πλαίσιο αυτό πρέπει να τονισθεί ότι τα μέσα προώθησης και διάχυσης των τελικών προϊόντων στην αγορά είναι ελλείπει αν όχι ανύπαρκτα γεγονός που περιορίζει την παραγωγική διαδικασία στο τελικό της στάδιο.

Σημαντικό είναι όμως και το δημογραφικό πρόβλημα που αντιμετωπίζει η περιοχή καθώς ο πληθυσμός είναι μεγάλος ηλικιακά ενώ οι νέοι άνθρωποι της περιοχής αποστρέφονται τις γεωργικές εργασίες αναζητώντας εναλλακτικές εργασίες που τους οδηγούν συχνά στην εσωτερική μετανάστευση εκτός όμως της περιοχής μελέτης.

## ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 : ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

### 3.1 Βασικά στοιχεία έρευνας

Όπως προαναφέραμε σε προηγούμενο κεφάλαιο, η συγκεκριμένη έρευνα εστιάζει στα δίκτυα και τους φορείς εκείνους που μπορούν να προβάλουν την τοπική κοινωνία και να δώσουν ώθηση στην ανάπτυξη της περιοχής μέσα από την εξωστρέφεια αλλά και την ανάπτυξη του πρωτογενή τομέα.

Για αυτό το σκοπό, οι συνεντεύξεις, οι οποίες απαντήθηκαν σε μορφή ερωτηματολογίου, εστίασαν κυρίως στους τοπικούς συλλόγους της περιοχής. Οι σύλλογοι που συμμετείχαν στην έρευνα ήταν οι ακόλουθοι :

1. Σύνδεσμος εν' Αττική Λαγκαδινών
2. Σύλλογος Κοίμησης Θεοτόκου
3. Παγγορτυνιακή ένωση
4. Πανθελπουσιακή ένωση
5. Ενιαία Συσπείρωση περδικονεριτών
6. Σύλλογος Αγίου Νικολάου
7. Πολιτιστικός Σύλλογος Τροπαίων

Όλοι οι σύλλογοι που συμμετείχαν στην έρευνα έχουν εννεαμελή διοικητικό συμβούλιο, οι περισσότεροι από αυτούς έχουν αρκετά εγγεγραμμένα μέλη αλλά στην πράξη πρόκειται για ανενεργά μέλη. Οι εκπρόσωποι των φορέων που συμμετείχαν στην έρευνα ήταν οι πρόεδροι των συλλόγων οι οποίοι έχουν ηλικίες μεταξύ 40-50 ετών. Αξίζει να τονιστεί ότι οι πρόεδροι των συλλόγων δεν είναι μόνιμοι κάτοικοι της περιοχής και διαμένουν κυρίως στην Αθήνα, ωστόσο επισκέπτονται τακτικά την περιοχή.

Σύντομη παρουσίαση των συλλόγων :

- 1) Σύνδεσμος εν' Αττική Λαγκαδινών

Η δημιουργία του συνδέσμου εν' Αττική Λαγκαδινών αποτελεί πρωτοβουλία της οικογένειας Φιλόπουλου. Ο Σύνδεσμος έχει στο δυναμικό του 150

εγγεγραμμένα μέλη. Αρχικός σκοπός της ίδρυσης του Συνδέσμου ήταν η στήριξη των Λαγκαδινών που έχουν φύγει από τον τόπο τους και διαμένουν στην Αθήνα.

Ο Σύνδεσμος εκδίδει την εφημερίδα 'Ηχώ' που είναι αρκετά διαδεδομένη στην περιοχή και αποστέλλεται ταχυδρομικά σε όλα τα μέλη του συλλόγου. Η εφημερίδα 'Ηχώ' πρωτοεκδόθηκε τον Απρίλιο του 1959 και αποτελεί μια αξιόλογη και εμπνευσμένη πρωτοβουλία του Βασ. Ι. Τσαφάρá και του Χρ. Γ. Νικήτα.

Σχετικά με τους σκοπούς του συνδέσμου, όπως αναγράφεται και στο πρώτο φύλλο της "Ηχούς", στο άρθρο με τίτλο "Οι Σκοποί μας", μεταξύ άλλων είναι η "καλλιέργεια μεταξύ των απανταχού συμπατριωτών, πνεύματος αγάπης, ομονοίας και αλληλοβοηθείας" όπως και " η περισυλλογή του λαογραφικού και ιστορικού πλούτου του τόπου και η μεταλαμπάδευση εις τους νεότερους των μεγάλων αρετών του". Αξίζει να αναφερθεί ότι ο Σύνδεσμος των εν Αττική Λαγκαδινών, έχει τιμηθεί από την Ακαδημία Αθηνών για την πολυσήμαντη προσφορά του στα 50 χρόνια της "Ηχούς" το 2009.

Όσον αφορά σε κινήσεις του Συνδέσμου ώστε να ενισχύσει την τοπική κοινωνία μέσα από την δύναμη που έχει ως δίκτυο εξωστρέφειας, αυτές είναι ανύπαρκτες καθώς όπως δήλωσε ο πρόεδρος του ότι δεν είναι ευθύνη του Συνδέσμου η προώθηση των τοπικών προϊόντων. Ο Σύνδεσμος, από την άλλη, επιχειρεί να ενισχύσει τον τουρισμό μέσα από πρωτοβουλίες χάραξης μονοπατιών ορειβασίας στην περιοχή. Τέλος, αξίζει να αναφερθεί ότι ο Σύνδεσμος εν' Αττική Λαγκαδινών συνεργάζεται με άλλους συλλόγους, όποτε του ζητηθεί βοήθεια, κυρίως στο πλαίσιο πολιτιστικών εκδηλώσεων, με την πιο σημαντική παρουσία του στις πολιτιστικές εκδηλώσεις που γίνονται κάθε χρόνο τον Αύγουστο στα Λαγκάδια την ημέρα διεξαγωγής του διαγωνισμού του Δημοτικού Τραγουδιού στην Αγία Παρασκευή, όπου διαθέτει στους πολίτες Λαγκαδινά εκθέματα και βιβλία Λαγκαδινού ενδιαφέροντος.

## 2) Σύλλογος Κοίμησης Θεοτόκου

Ο Σύλλογος Κοίμησης Θεοτόκου, με έτος ίδρυσης το 1960, έχει ως έδρα το Σταυροδρόμι. Έχει 800 εγγεγραμμένα μέλη, και στόχος του είναι η διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς. Κύρια δραστηριότητα του συλλόγου είναι η οργάνωση

εκδρομών για τα μέλη του. Συνεργάζεται με την Παγγορτυνιακή και την Παναρκαδική Ένωση, που είναι δύο μεγάλες ενώσεις της περιοχής.

Κύρια αιτήματα του Συλλόγου αποτελούν η δημιουργία δρόμου στην περιοχή ο οποίος θα συνδέει τα χωριά περιφερειακά μεταξύ τους καθώς, όπως τόνισε ο πρόεδρος του, βασικό εμπόδιο στην ανάπτυξη της περιοχής είναι η ελλιπής σύνδεση των χωριών μεταξύ τους ενώ, επιπρόσθετα, πολλές φορές η προσπελασιμότητα της περιοχής κατά τους χειμερινούς κυρίως μήνες είναι αδύνατη. Σε αυτήν την κατεύθυνση ο Σύλλογος τονίζει την μη δυνατότητα αξιοποίησης της λίμνης του Λάδωνα καθώς αυτή βρίσκεται κατά το ήμισυ στην ιδιοκτησία της ΔΕΗ. Όπως περαιτέρω τονίστηκε από τον πρόεδρο, εμπόδιο στην ανάπτυξη είναι η έλλειψη μεταποιητικών μονάδων στην περιοχή καθώς ειδικά στο Σταυροδρόμι λειτουργεί μόνο μια μονάδα ιχθυοκαλλιέργειας.

Τέλος, ο πρόεδρος συμφωνεί ότι το εμπόριο των προϊόντων του πρωτογενή τομέα σε μεγαλύτερο εύρος καθώς και η προσέλκυση περισσότερων τουριστών θα μπορούσαν να αποτελέσουν μοχλούς ανάπτυξης της περιοχής. Παράλληλα, η συμμετοχή του κόσμου και η ανάδειξη του πολιτισμού είναι απαραίτητα προς αυτή την κατεύθυνση. Ωστόσο, όλα αυτά, όπως τονίστηκε από τον πρόεδρο, δεν εμπíπτουν στις αρμοδιότητες του Συλλόγου.

### 3) Παγγορτυνιακή Ένωση

Η Παγγορτυνιακή είναι Νομικό Πρόσωπο Ιδιωτικού Δικαίου, και έχει πολιτιστικούς σκοπούς. Ιδρύθηκε το 1975 με έδρα την Αθήνα από μια ομάδα δραστήριων Γορτυνίων. Οι εμπνευστές της ιδέας οραματίστηκαν έναν φορέα καθαρά Γορτυνιακό, ο οποίος θα στεκόταν δίπλα στα προβλήματα όλης της Γορτυνίας και θα προσπαθούσε με κάθε τρόπο να συμβάλει στην επίλυσή τους. Παράλληλα, με στόχο τη διάσωση της πολιτιστικής ταυτότητας και τη σύσφιξη των σχέσεων, θα ανέπτυξε σχέσεις με τους πολυάριθμους άλλους Γορτυνιακούς συλλόγους για την καλύτερη ευόδωση των σχεδίων τους.

Η συμβολή της Παγγορτυνιακής στην τοπική ανάπτυξη, όπως δήλωσε ο πρόεδρος της, γίνεται μέσα από ημερίδες και συνεργασίες με άλλους συλλόγους και φορείς. Η Παγγορτυνιακή Ένωση μέσα από τις ημερίδες που διοργανώνει προσπαθεί να αναδείξει τις τοπικές κοινότητες αλλά και να διαφημίσει τα τοπικά



αγροτικά προϊόντα, μέσω της ανάδειξης των οποίων θα αναδειχθούν και οι τοπικές ομορφιές της περιοχής μελέτης.

Κυριότερες δραστηριότητες της Ένωσης τα τελευταία χρόνια είναι η καθιέρωση της εορτής "Παγορτυνιακό αντάμωμα" στο θέατρο "Αντώνης Τρίτσης" στο Ίλιον (2011) καθώς και ο συντονισμός της συγκέντρωσης τροφίμων και ειδών ρουχισμού για οικογένειες της Γορτυνίας που αντιμετωπίζουν οικονομικά προβλήματα, σε συνεργασία με την Ιερά Μητρόπολη Γόρτυνος και Μεγαλοπόλεως (2013).

#### 4) Πανθελπουσιακή Ένωση

Η Πανθελπουσιακή Ένωση ιδρύθηκε το 1999 και έχει έδρα την Αθήνα. Τα εγγεγραμμένα μέλη της ανέρχονται σε 120 και ως μέλη μπορούν να εγγράφουν όσοι το επιθυμούν ανεξαρτήτως τόπου διαμονής, αρκεί να έχουν καταγωγή από τα εξής 12 χωριά: Ράχες, Τουμπιτσι, Χώρα, Δωδεκάμετρο, Ελαια, Νεοχώρι, Δάφνη, Μπερτσι, Τράνη, Λάκκα, Λιβαδάκι, Καπελίτσα, Τριποταμιά. Ο σκοπός της ίδρυσης της Ένωσης είναι η δημιουργία σχέσεων φιλίας και αλληλεγγύης μεταξύ των συμπατριωτών καθώς επίσης και η οικονομική, πολιτιστική, τουριστική και αθλητική ανάπτυξη της περιοχής.

Η Πανθελπουσιακή Ένωση θεωρεί ως κύριο πρόβλημα της περιοχής τη δύσκολη προσπελασιμότητά της. Περαιτέρω, όπως τόνισε η πρόεδρος της, πρέπει να δοθεί έμφαση στον πρωτογενή τομέα παραγωγής, με την ενημέρωση των τοπικών κοινοτήτων-κατοίκων για τα κοινοτικά προγράμματα και τις σχετικές ενισχύσεις να θεωρούνται ως κρίσιμης σημασίας για να παρακινηθούν οι κάτοικοι στο να ασχοληθούν ακόμα πιο ενεργά με τον τομέα και να συμβάλλουν στην ανάπτυξη της περιοχής. Η Ένωση στην προσπάθειά της να πετύχει τους στόχους της επιχείρησε στο παρελθόν να εμπλακεί στην πολιτική ζωή της περιοχής δημιουργώντας πολιτικό συνδυασμό στις τοπικές εκλογές. Ωστόσο, η δυναμική της Πανθελπουσιακής Ένωσης έχει σταματήσει τα τελευταία 3 χρόνια κατά τα οποία βρίσκεται σε αδράνεια.

#### 5) Ενιαία Συσπείρωση Περδικονεριτών

Η Ενιαία Συσπείρωση Περδικονεριτών ιδρύθηκε το 1984 και έχει 250 εγγεγραμμένα μέλη. Στόχος της Συσπείρωσης είναι η ίδρυση λαογραφικού μουσείου. Η ίδρυση του μουσείου κατά τη Συσπείρωση είναι απαραίτητη προϋπόθεση ώστε να διατηρηθεί η πολιτιστική κληρονομιά της περιοχής.

Όσον αφορά στην ανάπτυξη της περιοχής, η Συσπείρωση θεωρεί το σύστημα 'Καλλικράτη', στη βάση του οποίου οργανώνονται οι περιφέρειες προγραμματισμού της χώρας, ως καταστροφικό για την περιοχή έρευνας καθώς όλες οι αρμοδιότητες έχουν φύγει από την τοπική κοινότητα με αποτέλεσμα το μαρασμό της καθώς μαζί με τις αρμοδιότητες έφυγαν και οι νέοι της περιοχής δεδομένου του ότι δεν μπορούσαν να εξυπηρετηθούν στις καθημερινές τους συναλλαγές με διάφορες δημοτικές υπηρεσίες. Ένα επιπλέον αποτέλεσμα της κατάστασης αυτής, όπως δηλώνει η πρόεδρος της Ενιαίας Συσπείρωσης Περδικονεριτών, ήταν και η αποστρόφη των νέων για τον αγροτικό τομέα.

#### 6) Σύλλογος Αγίου Νικολάου

Ο Σύλλογος Αγίου Νικολάου ιδρύθηκε το 1975 και έχει στο ενεργητικό του 150 εγγεγραμμένα μέλη τα οποία όμως δεν είναι κάτοικοι της περιοχής παρά μόνο κατάγονται από αυτή. Η συμβολή του Συλλόγου στην τοπική ανάπτυξη περιορίζεται σε διοργάνωση πολιτιστικών εκδηλώσεων και συμμετοχή σε αυτές σε συνεργασία με άλλους συλλόγους. Κύριο αίτημα του Συλλόγου είναι να γίνουν αναπλάσεις στις εκκλησίες της περιοχής, καθώς αυτές αποτελούν πολιτιστική κληρονομιά. Επίσης, όπως και άλλοι σύλλογοι επιδιώκουν να περάσει η εκμετάλλευση της λίμνης στις τοπικές κοινότητες και τους δήμους της περιοχής, ώστε να την εκμεταλλεύονται τουριστικά. Ο σύλλογος πέρα από τα παραπάνω δεν ασχολείται με θέματα που σχετίζονται με τον πρωτογενή τομέα παραγωγής της περιοχής καθώς και ο ίδιος ο πρόεδρος του συλλόγου δεν εξέφρασε απόψεις περί αυτού στην συνέντευξη που παραχώρησε.

#### 7) Πολιτιστικός Σύλλογος Τροπαίων

Ο Πολιτιστικός Σύλλογος Τροπαίων ιδρύθηκε το 1982 και έχει 200 εγγεγραμμένα μέλη. Ο Σύλλογος είναι κατεξοχήν πολιτιστικός σύλλογος, δηλαδή σκοπός της ίδρυσής του είναι η διατήρηση και ανάδειξη της πολιτιστικής

κληρονομιάς της περιοχής, η παρουσίαση των παραδόσεων και των εθίμων καθώς και η διάδοση των λαογραφικών στοιχείων των Τροπαίων.

Συνεργάζεται όποτε του ζητηθεί με άλλους συλλόγους σε πολιτιστικές εκδηλώσεις, ωστόσο θεωρεί ότι η μη ανάληψη πρωτοβουλίας για ένωση όλων των συλλόγων της περιοχής συνιστά ανασταλτικό παράγοντα της τοπικής ανάπτυξης. Ο Πολιτιστικός Σύλλογος Τροπαίων τονίζει ότι για την ανάπτυξη της περιοχής και κυρίως του αγροτικού τομέα δεν υπάρχει κάποιο κίνητρο από την πολιτεία και την τοπική αυτοδιοίκηση.

### **3.2 Ανάλυση συνεντεύξεων**

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα τις έρευνας, όλοι οι εκπρόσωποι των τοπικών συλλόγων οι οποίοι συμμετείχαν στην έρευνα φαίνεται ότι συμφωνούν σε τρεις γενικές προτάσεις. Πρώτον, για να επέλθει η ανάπτυξη στην περιοχή, πρέπει να γίνει μια συγκροτημένη και ολοκληρωμένη στροφή στη γεωργία, με σύγχρονα μέσα παραγωγής αλλά και τρόπους διάθεσης των προϊόντων. Δεύτερον, οι τοπικές κοινωνίες μέσα από την ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς πρέπει να αναπτύξουν η και να ενισχύσουν το τουριστικό ρεύμα της περιοχής, η ανάπτυξη του οποίου θα επιφέρει πολλαπλασιαστικά, αναπτυξιακά αποτελέσματα στην περιοχή. Και τρίτον, όλοι συμφωνούν στην έλλειψη οικονομικών πόρων για τη χρηματοδότηση έργων στην περιοχή ούτως ώστε αυτή να καταστεί πιο ελκυστική. Όλοι οι παραπάνω είναι ανασταλτικοί παράγοντες τόσο για την ενίσχυση του πρωτογενή τομέα παραγωγής όσο και για την προώθηση ενός ολοκληρωμένου τουριστικού προϊόντος.

Πιο συγκεκριμένα, οι εκπρόσωποι των τοπικών συλλόγων φαίνεται ότι κατανοούν πλήρως την αναγκαιότητα σύνδεσης του πρωτογενή τομέα παραγωγής και του τουρισμού στο πλαίσιο της τοπικής οικονομίας και επιδιώκουν τη διάχυση των οφελών που προκύπτουν στην τοπική κοινωνία, έτσι ώστε να επωφελούνται και να στηρίζονται όσο το δυνατό περισσότερες επαγγελματικές ομάδες και γενικότερα οι κάτοικοι της περιοχής.

Ξεκινώντας λοιπόν από τον πρωτογενή τομέα παραγωγής, γεγονός αποτελεί ότι στην περιοχή τα μέσα της γεωργικής παραγωγής (συμπεριλαμβανόμενης της εκτροφής ζώων) είναι απαρχαιωμένα και οι μέθοδοι που χρησιμοποιούνται αναχρονιστικοί. Αποτέλεσμα αυτού η παραγωγή να είναι περιορισμένη. Επίσης, στην περιοχή οι διασυνδέσεις και δικτυώσεις μεταξύ των ανθρώπων που απασχολούνται στον πρωτογενή τομέα είναι ανύπαρκτες οπότε τα τοπικά προϊόντα δεν προωθούνται σε ικανοποιητικό βαθμό. Δεν υπάρχουν μεγάλης κλίμακας συνεταιρισμοί αλλά και κέντρα μονάδων μεταποίησης που θα μπορούσαν να προωθήσουν μαζικά τα τοπικά προϊόντα. Αντί αυτού, τα γεωργοκτηνοτροφικά προϊόντα παράγονται, διανέμονται και καταναλώνονται εντός της περιοχής έρευνας. Στο πλαίσιο των δικτυώσεων, σύμφωνα με τις απόψεις των εκπροσώπων των συλλόγων, οι ανάγκες της περιοχής προσδιορίζονται διαμέσου της καθημερινής επαφής τους με τους κατοίκους, οπότε και λαμβάνονται τα πρώτα ερεθίσματα για να ακολουθήσουν οι διαβουλεύσεις μεταξύ των μελών των συλλόγων. Πλην όμως, οι μόνιμοι κάτοικοι είναι λίγοι και ηλικιακά γερασμένοι γεγονός που δεν βοηθά στην ανάπτυξη ιδεών και πρωτοβουλιών.

Όλοι οι εκπρόσωποι των συλλόγων συμφωνούν επίσης ότι η περιοχή πρέπει να αξιοποιήσει τα κοινοτικά προγράμματα καθώς και ότι πρέπει να ενημερωθούν οι κάτοικοι για αυτά. Η αξιοποίηση τέτοιων προγραμμάτων θα ενισχύσει τόσο των πρωτογενή όσο τον δευτερογενή και τριτογενή τομέα παραγωγής της περιοχής.

Σε σχέση με τους τρόπους ενημέρωσης των κατοίκων για προγράμματα και δράσεις για τη γεωργία-κτηνοτροφία και τον τουρισμό όλοι οι εκπρόσωποι των φορέων αναφέρθηκαν στις ανακοινώσεις και τις ενημερωτικές εκδηλώσεις των τοπικών κοινοτήτων και δήμων. Αναφέρθηκαν επίσης οι ομιλίες και οι ομαδικές ενημερώσεις που διοργανώνονται από τους ίδιους τους συλλόγους, καθώς επίσης και η εξατομικευμένη ενημέρωση που παρέχεται στους πολίτες που επισκέπτονται τα γραφεία του δήμου αναζητώντας πληροφορίες που προσιδιάζουν στην περίπτωση τους. Επιπλέον, ως πηγές πληροφόρησης αναφέρθηκαν το διαδίκτυο, τα τοπικά Κέντρα Ενημέρωσης Πολιτών, το εμπορικό και επαγγελματικό επιμελητήριο Αρκαδίας, η αναπτυξιακή εταιρεία της περιοχής και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης. Επισημαίνεται ωστόσο ότι, αν και υπάρχει ενημέρωση όσον αφορά στην ύπαρξη

προγραμμάτων και δράσεων σε ένα γενικότερο επίπεδο πληροφόρησης, η αναζήτηση συγκεκριμένων πληροφοριών δεν αποδεικνύεται πάντα εύκολη υπόθεση και ενδέχεται να απαιτεί υπομονή και επιμονή. Οι ίδιοι οι εκπρόσωποι των συλλόγων μάλιστα παραδέχονται ότι οι πληροφορίες που δίνουν στις συγκεντρώσεις τους είναι αποσπασματικές καθώς όλοι τους τονίζουν ότι για το έργο αυτό την ευθύνη φέρουν η πολιτεία και οι φορείς της (δήμος, περιφέρεια).

Τη δυσκολία της δημιουργίας και ενός διαμετακομιστικού κέντρου εμπορίας των γεωργοκτηνοτροφικών προϊόντων ενισχύει, όπως τονίζουν τουλάχιστον 4 σύλλογοι, η κακή κατάσταση του οδικού δικτύου της περιοχής. Η μη ύπαρξη μεγάλων περιφερειακών δρόμων καθιστά ιδιαίτερα δύσκολη, τους χειμερινούς κυρίως μήνες, τη μεταφορά προϊόντων.

Περαιτέρω, τουλάχιστον δύο σύλλογοι τονίζουν ότι η λίμνη του Λάδωνα θα μπορούσε να αξιοποιηθεί τόσο γεωργικά όσο και τουριστικά, ωστόσο το μεγαλύτερο μέρος της ανήκει στη ΔΕΗ με αποτέλεσμα να μην αποδίδει ουσιαστικό όφελος στην περιοχή.

Όσον αφορά στον τουρισμό όλοι ανεξαιρέτως οι εκπρόσωποι των φορέων τονίζουν ότι πρέπει να αξιοποιηθεί τουριστικά η περιοχή ώστε να επέλθει η ανάπτυξη. Ο τουρισμός είναι πολύ ασθενής έως ανύπαρκτος ως οικονομική δραστηριότητα στην περιοχή ωστόσο οι υφιστάμενες τουριστικές επιχειρήσεις, που λειτουργούν στα πρότυπα του ξενώνα, παρουσιάζουν αξιόλογη δυναμική που μπορεί να ενισχυθεί μέσω της προβολής της περιοχής, της συνεργασίας μεταξύ των επιχειρήσεων και της δημιουργίας δομών και υποδομών που θα επιτρέψουν στον επισκέπτη να κυκλοφορήσει περισσότερο εντός της περιοχής, κυρίως γύρω από την λίμνη του Λάδωνα και να γνωρίσει καλύτερα τον τόπο.

Συγχρόνως, επισημαίνεται η τάση διοργάνωσης πολιτιστικών εκδηλώσεων με στόχο την προσέλκυση των τουριστών όχι μόνο από την ευρύτερη περιοχή αλλά και από μεγάλα αστικά κέντρα της χώρας. Όλοι οι σύλλογοι ανέφεραν ότι διοργανώνουν πολιτιστικές εκδηλώσεις και στο πλαίσιο αυτό συνεργάζονται και με άλλους συλλόγους της περιοχής.

Η δικτύωση μεταξύ των επαγγελματιών της περιοχής χαρακτηρίζεται ως ανεπαρκής. Οι εκπρόσωποι των συλλόγων δηλώνουν μη ικανοποιημένοι με την δικτύωση των επαγγελματιών της περιοχής και αποδίδουν την υφιστάμενη

κατάσταση στην έλλειψη μόρφωσης, την έλλειψη κουλτούρας συνεργασίας, την αδιαφορία και την έλλειψη συμμετοχής εκ μέρους των μελών των συλλόγων κυρίως των πολιτιστικών καθώς εμπορικοί σύλλογοι και ομοιοεπαγγελματικοί δεν υπάρχουν στην περιοχή μελέτης παρά μόνο στην ευρύτερη περιοχή. Ως εκ τούτου για τη βελτίωση της διασύνδεσης των επιχειρήσεων προτείνεται να δοθεί περισσότερο έμφαση στις επαφές μεταξύ των εμπόρων ακόμη και με τη μεσολάβηση του Δήμου, να παρακινηθεί η δραστηριοποίηση τους και να καταβληθεί προσπάθεια αλλαγής της νοοτροπίας και εδραίωσης κλίματος συνεργασίας. Ένας τουλάχιστον εκπρόσωπος συλλόγου δήλωσε, στην κατεύθυνση αυτή, ότι η έλλειψη νέων που θα μπορούσαν να αναλάβουν ενεργό ρόλο στην τοπική ανάπτυξη είναι καθοριστικός παράγοντας στασιμότητας. Όσον όμως αφορά στην εμπλοκή των ίδιων των συλλόγων τους στην προώθηση τόσο του τουρισμού όσο και των τοπικών γεωργοκτηνοτροφικών προϊόντων, περίπου οι μισοί εκπρόσωποι δήλωσαν ότι αυτό επιχειρείται μέσω δράσεων όπως η ενημέρωση, η προβολή και ανάδειξη της περιοχής και η διοργάνωση ή συνδιοργάνωση πολιτιστικών εκδηλώσεων, ενώ οι υπόλοιποι ανέφεραν ότι αυτή η διαδικασία δεν είναι ευθύνη τους.

Οι απόψεις των εκπροσώπων των φορέων σε σχέση με τη συχνότητα και την ποιότητα των επαφών μεταξύ των τοπικών πολιτιστικών συλλόγων και όλων όσων ασκούν ή δύναται να ασκήσουν εμπορική δραστηριότητα στην περιοχή όπως οι επιχειρηματίες, οι γεωργοί και οι κτηνοτρόφοι είναι συγκεχυμένες καθώς οι ευθύνες για την παρακμή της περιοχής ρίχνονται σε όλες τις κατευθύνσεις (ιδιώτες και τοπικές αρχές) – σημειώνεται και η προσπάθεια ενός συλλόγου να εμπλακεί με την πολιτική ζωή της περιοχής- ωστόσο, όλοι τονίζουν ότι μόνο μέσα από τους τοπικούς συλλόγους και την οικονομική τους ενίσχυση θα βελτιωθεί η εικόνα του τόπου τους.

Τέλος, επισημαίνεται η ανάγκη για περισσότερη δουλειά, συνεργασία και επικοινωνία μεταξύ των φορέων-συλλόγων, των κατοίκων και των τοπικών αρχών. Οι προτάσεις για τη βελτίωση της υφιστάμενης κατάστασης αφορούν στην καταβολή προσπαθειών για καλύτερη συνεννόηση, την επίδειξη έμπρακτου ενδιαφέροντος για τα κοινά και τη λειτουργία δημόσιων και ιδιωτικών αναπτυξιακών φορέων και των οργάνων τους στο πλαίσιο συγκεκριμένων θεμάτων.

### 3.3 Προτάσεις – δράσεις

Όσον αναφορά στις μελλοντικές δράσεις που θα μπορούσαν να αναληφθούν για την ανάπτυξη του τουρισμού οι εκπρόσωποι των συλλόγων εστίασαν στη συγκέντρωση και διανομή οργανωμένου πληροφοριακού υλικού στους επισκέπτες σχετικά με τα πολιτιστικά δρώμενα, την ιστορία του τόπου αλλά και τα μνημεία και τις φυσικές ομορφιές που αξίζει κάποιος να επισκεφτεί, καθώς και στην ανάγκη επαγγελματικής κατάρτισης των απασχολούμενων στον τουρισμό. Επίσης, λόγω της αβεβαιότητας του μέλλοντος, κυρίως της οικονομικής, προτάθηκε η δημιουργία τουριστικών δικτύων μεταξύ των επαγγελματιών του τουρισμού έτσι ώστε το τουριστικό πακέτο να διαφημιστεί καλύτερα, και εκτός της περιοχής. Ο ρόλος των νέων, που ωστόσο ελλείπουν από την περιοχή, και της πολιτείας είναι σημαντικός.

Όσον αφορά στη γεωργία, και ευρύτερα στον αγροτικό τομέα, οι εκπρόσωποι των συλλόγων εστίασαν σε έργα υποδομής για παράδειγμα κατασκευή δρόμων τα οποία θα διευκολύνουν το εμπόριο των αγροτικών προϊόντων και μελλοντικά θα το διευρύνουν. Επίσης, η ενημέρωση των αγροτών για νέες μεθόδους παραγωγής και διάθεσης των προϊόντων, όπως επίσης και τρόπους ένταξης σε κοινοτικά προγράμματα θα ενισχύσει περαιτέρω την πρωτογενή παραγωγή. Μελλοντικά αναμένεται από τους εκπροσώπους των φορέων η τόνωση της γεωργίας και προοπτικά η ενίσχυση των διασυνδέσεών της με τον τουρισμό. Τέλος, σημαντική κρίνεται και η δημιουργία μεγάλων συνεταιριστικών οργανώσεων οι οποίοι θα μπορούν να διαθέσουν ευκολότερα και με καλύτερους όρους το προϊόν στην αγορά.

## ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

### 4.1 Τοπική ανάπτυξη

Η περιοχή μελέτης η οποία απλώνεται γύρω και πάνω από την λίμνη του Λάδωνα, είναι κατά βάση μια αγροτική περιοχή και παρουσιάζει όλα εκείνα τα χαρακτηριστικά που καταγράφονται στις ορεινές και ημιορεινές περιοχές τις χώρες. Τα χαρακτηριστικά αυτά εντοπίζονται κυρίως στο πρότυπο ανάπτυξης το οποίο είναι βασισμένο στον πρωτογενή τομέα παραγωγής, στην ιδιοκατανάλωση, την διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς, την έλλειψη καινοτομίας και εξωστρέφειας, την δυσκολία της προσπελασιμότητας αλλά και την μείωση του πληθυσμού.

Οι μοχλοί ανάπτυξης της περιοχής αυτή την στιγμή βασίζονται κατά κύριο λόγο στον πρωτογενή τομέα παραγωγής. Ωστόσο, όπως προκύπτει από τα στοιχεία της έρευνας, η περιοχή δεν έχει ένα συγκεκριμένο και ολοκληρωμένο στρατηγικό σχέδιο ανάπτυξης. Τα μειονεκτήματα που παρουσιάζονται προς την κατεύθυνση αυτή στην περιοχή είναι πολλά.

Οι μικρές διάσπαρτες γεωργικές εκμεταλλεύσεις και κτηνοτροφικές μονάδες, η έλλειψη υποδομών, η μη ύπαρξη μεγάλων συνεταιριστικών μονάδων, η έλλειψη πληροφόρησης κ.α. είναι μόνο κάποια από τα προβλήματα που παρουσιάζονται στην περιοχή και αποτελούν τροχοπέδη στην αναπτυξιακή της πορεία.

Η ενίσχυση της τοπικής οικονομίας αποτελεί απαραίτητο στοιχείο της βιωσιμότητας, καθώς συμβάλλει στην αποφυγή της διαρροής του οικονομικού οφέλους που προκύπτει από τις λιγοστές εκμεταλλεύσεις της περιοχής. Η επίτευξη της προϋποθέτει τη αξιοποίηση των τοπικών προϊόντων και υπηρεσιών που ενισχύουν το εισόδημα των κατοίκων.

Για να καταστεί βιώσιμη η περιοχή πρέπει να εκμεταλλευθεί όλα τα αναπτυξιακά χαρακτηριστικά που παρουσιάζει. Τα αναπτυξιακά αυτά χαρακτηριστικά εντοπίζονται πρωτίστως στην ανάδειξη και ενίσχυση του πρωτογενή τομέα και δευτερευόντως ή και παράλληλα στην δημιουργία ισχυρού τουριστικού ρεύματος.



Η ενίσχυση του αγροτικού τομέα έχει πολλαπλασιαστική επίδραση στις τοπικές οικονομίες, που απορρέει από τους ποικίλους τρόπους ενσωμάτωσης του αγροτικού εισοδήματος στις υπάρχουσες δραστηριότητες, βελτιώνοντας άμεσα όλα τα εισοδήματα και επιφέροντας επιπλέον αναπτυξιακά οφέλη στις τοπικές κοινωνίες, βάσει των διασυνδέσεων και των συνεργειών που επιτυγχάνονται.

Σχεδόν κάθε τομέας εμπορικής δραστηριότητας μπορεί να αντλεί οφέλη σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό από τον αγροτικό τομέα, έτσι έχουμε όχι μόνο τους κτηνοτρόφους και τους αγρότες αλλά και τις επιχειρήσεις που ασχολούνται με την μεταποίηση των αγροτικών και κτηνοτροφικών προϊόντων και τις επιχειρήσεις που ασχολούνται με το εμπόριο και τις υπηρεσίες διακίνησης των προϊόντων, σε αυτό το κομμάτι έρχονται να προστεθούν και οι επιχειρήσεις που εμπλέκονται με το δευτερογενές εμπόριο που υποστηρίζει το αγροτικό προϊόν χωρίς όμως να εξαρτάται από αυτόν όπως τα καταστήματα λιανικής, οι τράπεζες και τα κέντρα ψυχαγωγίας, επιπλέον ενισχύονται και δραστηριότητες που παρέχουν τη βασική υποδομή και στήριξη στον πρωτογενή τομέα όπως οι δημόσιες υπηρεσίες και οι κατασκευές.

Έτσι λοιπόν και στην περιοχή μελέτης, η ενίσχυση του αγροτικού τομέα οφείλει να γίνει συστηματικά. Αρωγοί προς αυτή την κατεύθυνση μπορούν να είναι οι τοπικές αρχές οι οποίες είναι υπεύθυνες για την δημιουργία ενός ολοκληρωμένου στρατηγικού σχεδίου ανάπτυξης της περιοχής και μπορούν να δώσουν το έναυσμα για την έναρξη ενός προγράμματος μέσα από τις υποδομές, την σύσταση ή και ενίσχυση αναπτυξιακών εταιρειών κ.α. σε αυτή την κατεύθυνση η ευθύνη των πολιτών είναι πολύ σημαντική καθώς οι πολίτες μπορούν να οργανώσουν ισχυρές συνεταιριστικές μονάδες για την διάθεση των προϊόντων τους στην αγορά, ακόμα και μέσα από τους πολιτιστικούς συλλόγους που διαθέτουν μπορούν να προωθήσουν την περιοχή αναδεικνύοντας τα πολιτιστικά και ιστορικά χαρακτηριστικά της.

Δεδομένου του ότι μια περιοχή παρουσιάζει αναπτυξιακά στοιχεία, δύναται να αναπτύξει και τουριστική δραστηριότητα αξιοποιώντας τις φυσικές της ομορφιές. Ο αγροτουρισμός άλλωστε σε ορεινές και ημιορεινές περιοχές είναι

διαδεδομένος και πετυχημένος στις τοπικές κοινότητές που αξιοποιούν προγράμματα και επιδοτήσεις στο πλαίσιο της αποκεντρωμένης τουριστικής πολιτικής η οποία επιτάσσει την αποσυμφόρηση της παράκτιας ζώνης από την τουριστική κίνηση και την μεταφορά της τουριστικής κίνησης σε ηπειρώτικες περιοχές μακριά από την παραλιακή ζώνη (Βαρβαρέσος, 1999).

Έτσι λοιπόν, ο τουρισμός μπορεί να συμβάλλει στη συνειδητοποίηση της οικονομικής αξίας τοπικών στοιχείων ιδιαίτερης ποιότητας, η αξιοποίηση των οποίων μπορεί να συνεισφέρει στη διαμόρφωση δυναμικής ανάπτυξης στην τοπική οικονομία. Τα στοιχεία αυτά μπορεί να αφορούν σε ιδιαίτερης επεξεργασίας τρόφιμα και προϊόντα, αναξιοποίητα ή εγκαταλελειμμένα κτίρια, μοναδικά τοπία, χώρους και πολιτιστικά γνωρίσματα (Roberts and Hall, 2003).

Ωστόσο, οι επενδυτικές παρεμβάσεις στην περιοχή μελέτης όπως προέκυψε από τις συνεντεύξεις με τους εκπροσώπους των τοπικών πολιτιστικών συλλόγων είναι αποσπασματικές και διάσπαρτες. Η κατάσταση που επικρατεί είναι ενδεικτική του μικρού βαθμού συνεργασίας που επιτυγχάνεται σε τοπικό, περιφερειακό και εθνικό επίπεδο. Συγχρόνως, συνδέεται με έναν άλλο σημαντικό ανασταλτικό παράγοντα για την τοπική ανάπτυξη, που σχετίζεται με την νοοτροπία των κατοίκων που τους καθιστά δύσπιστους σε νεωτερισμούς και απρόθυμους να συμμετάσχουν σε συλλογικές δράσεις. Το γεγονός αυτό βέβαια μπορεί να δικαιολογηθεί εν μέρει από το ηλικιακά μεγάλο μέσο όρο των κατοίκων, καθώς οι νέοι οι οποίοι συνήθως είναι δεκτικοί σε καινοτομίες και συνεργασίες κατέχουν πολύ μικρό ποσοστό στην περιοχή.

Συμπερασματικά διαπιστώνεται ότι η αφθονία των φυσικών πόρων και η παροχή πολιτιστικών υπηρεσιών και ανέσεων δεν αποτελεί επαρκή παράγοντα για την τοπική ανάπτυξη (Terluin, 2003). Η ανάπτυξη της περιοχής μελέτης απαιτεί τη δημιουργία περιβάλλοντος γόνιμων αλληλεπιδράσεων μεταξύ του τοπικού πληθυσμού και των φορέων ανάπτυξης.

## 4.2 Δικτυώσεις

Στη περιοχή μελέτης, η έρευνα βάση ερωτηματολογίων κινήθηκε στο πλαίσιο των συνεντεύξεων των εκπροσώπων των πολιτιστικών συλλόγων και αυτό διότι οι τοπικοί φορείς ανάπτυξης θεωρήθηκαν ανεπαρκής καθώς δεν υπάρχουν οργανωμένοι συνεταιρισμοί και συνεταιριστικές ενώσεις ούτε των εμπόρων ούτε των αγροτών καθώς επίσης υπήρχε και μεγάλη αδυναμία συλλογής στοιχείων από τις τοπικές αρχές οι οποίες λειτουργούν πια σε ευρύτερο πλαίσιο (π.χ επίπεδο περιφέρειας ή και καλλικρατικός δήμος και όχι καποδιστριακοί δήμοι), επίσης η αναπτυξιακή εταιρεία της περιοχής είναι υπό διάλυση και δεν προσέφερε σημαντική βοήθεια. Για τους παραπάνω λόγους η έρευνα περιορίστηκε στους πολιτιστικούς συλλόγους τους οποίους και θεωρήσαμε εξ αρχής φορείς ανάπτυξης.

Ο ρόλος λοιπόν αυτών των φορέων ανάπτυξης δηλαδή των πολιτιστικών συλλόγων, στην τοπική ανάπτυξη εξετάστηκε στο πλαίσιο του κατά πόσο οι ίδιοι οι σύλλογοι θεωρούν ότι συνδέεται ο πρωτογενής τομέας παραγωγής και πιο συγκεκριμένα οι γεωργικές και κτηνοτροφικές εργασίες με την τοπική οικονομία και ανάπτυξη και κατά πόσο εκφράζεται η ενίσχυση του πρωτογενή τομέα μέσα από τις δικτυώσεις των υπάρχουσών φορέων ανάπτυξης και του συντονισμού των ενεργειών τους, του βαθμού συνεργασίας που επιτυγχάνεται μεταξύ των τοπικών φορέων και των εργαζόμενων στον πρωτογενή τομέα, του τρόπου αναγνώρισης και επίλυσης των τοπικών ζητημάτων και αναγκών που ανακύπτουν, των διαδικασιών τοπικής διαβούλευσης και ενημέρωσης που υφίστανται οι κάτοικοι και της συμμετοχής σε συλλογικές δράσεις και πρωτοβουλίες.

Πιο συγκεκριμένα, από τις απαντήσεις των εκπροσώπων των πολιτιστικών συλλόγων σε ότι αφορά την δικτύωση τους και την συνεργασία με τον αγροτικό τομέα τα αποτελέσματα είναι αποθαρρυντικά καθώς σε πρακτικό επίπεδο όσοι ασχολούνται με τον πρωτογενή τομέα είναι αποκομμένοι από κάθε άλλη οικονομική δραστηριότητα όπως μεταποίηση και εμπόριο ενώ μεταξύ των εργαζόμενων δεν υπάρχουν συνεταιριστικές, καλά οργανωμένες, οργανώσεις. Επιπλέον, η σχέση των απασχολούμενων στην κτηνοτροφία και την γεωργία της περιοχής με του πολιτιστικούς συλλόγους είναι τυπική όπως τυπική είναι και η σχέση μεταξύ πρωτογενή και τριτογενή τομέα παραγωγής στην περιοχή μελέτης. Οι

σχέσεις των ομάδων απασχολούμενων στους διάφορους κλάδους περιορίζονται στα κλειστά όρια των οικισμών, ενώ είναι μάλλον ανύπαρκτη δικτύωση μεταξύ των γεωργών, των κτηνοτρόφων και των επιχειρηματιών που δραστηριοποιούνται σε διαφορετικά δημοτικά διαμερίσματα. Η ύπαρξη πολλών μικρών δημοτικών διαμερισμάτων στην περιοχή μελέτης καθιστά δυσκολότερη την δικτύωση μεταξύ αυτών. Όλοι οι εκπρόσωποι των πολιτιστικών συλλόγων κατέδειξαν το παραπάνω γεγονός, ωστόσο, σχεδόν κανένας από αυτούς δεν θεώρησε ότι οι ίδιοι οι πολιτιστικοί σύλλογοι μπορούν να αποτελέσουν αρωγή σε μια προσπάθεια δικτύωσης και σύνδεσης των τομέων παραγωγής μεταξύ τους. Όλοι οι πολιτιστικοί σύλλογοι κατέδειξαν ως κύριο υπεύθυνο τις τοπικές αρχές και μόνο μερικοί από αυτούς θεώρησαν υπεύθυνους και τους κατοίκους στην περιοχή.

Παρά το γεγονός ότι όλοι οι συμμετέχοντες στην έρευνα φαίνεται να κατανοούν τη δυναμική που μπορεί να προκύψει για την τοπική οικονομία από τη σύνδεση του πρωτογενή τομέα παραγωγής με τον δευτερογενή και τον τριτογενή τομέα, αυτή δεν επιτυγχάνεται λόγω τις απροθυμίας όλων των φορέων ανάπτυξης αλλά και των κατοίκων.

Ειδικότερα, δεν φαίνεται να παροτρύνεται από τους τοπικούς φορείς ανάπτυξης η βελτίωση των συνθηκών πρόσβασης των παραγωγών και επιχειρηματιών στις αγορές στη βάση σύγχρονων συλλογικών επιχειρηματικών δράσεων. Αντίθετα, σε ό,τι αφορά στους παραγωγούς του πρωτογενή τομέα η προσέγγιση των αγορών επιχειρείται μέσα από περισσότερο παραδοσιακές μορφές συνεργασίας, όπως μέσω της συμβολαιακής γεωργίας ή της μεταποιητικής βιομηχανίας ή χονδρεμπόρων, που συνήθως καθιστούν ευάλωτους τους παραγωγούς σε καιροσκοπικές συμπεριφορές, περιορίζουν τις επιλογές τους και τους εκθέτουν σε ανισομερείς κινδύνους (Ηλιόπουλος, 2012).

Στην κατεύθυνση αυτή έρχεται να προστεθεί και η αδύναμη σύνδεση του τουρισμού με την τοπική οικονομία. Χαρακτηριστικό είναι ότι όλοι οι εκπρόσωποι των πολιτιστικών συλλόγων αναφέρθηκαν στον τουρισμό και στα εν δυνάμει οφέλη που θα μπορούσε να αποφέρει στην τοπική οικονομία, ωστόσο κανένας δεν αναλαμβάνει την ευθύνη για την μη ανάληψη πρωτοβουλίας ενίσχυσης του τουριστικού ρεύματος της περιοχής μέσα από οργανωμένες δράσεις.

Συμπερασματικά, μπορούμε να πούμε ότι η ενίσχυση της θέσης του πρωτογενή τομέα παραγωγής μέσα από οργανωμένες δράσεις αλλά και δικτυώσεις είναι καθοριστική παράμετρος για τη βιωσιμότητα της περιοχής μελέτης, καθώς αποτελεί τη βάση πάνω στην οποία δομείται η μεταποίηση, οι υπηρεσίες και ο τουρισμός παίζοντας καθοριστικό ρόλο στην τοπική βιώσιμη ανάπτυξη.

## ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

### Ελληνική βιβλιογραφία

1. Αθανασάκης, Α. και Κουσούρης Θ. 1999 *‘Περιβάλλον και Οικολογία στην Εκπαίδευση’*, Αθήνα, εκδόσεις Δαρδανός.
2. Ακαδημία Αθηνών, 2004. *Οικονομικά χαρακτηριστικά και στρατηγική ανάπτυξης της νησιωτικής Ελλάδος, ‘Στρατηγικός σχεδιασμός και τοπική ανάπτυξη δήμου Ροδίων’*. Κόνσολας Νικόλαος, Παπαδασκαλόπουλος Αθανάσιος Χριστοφάκης Μανώλης. Αθήνα.
3. Βαρβαρέσος Στέλιος, 1999. *Τουριστική Ανάπτυξη και Διοικητική Αποκέντρωση*. Εκδόσεις προπομπός. Αθήνα.
4. Ηλιόπουλος, Κ. 2012. *Συνδέοντας τους παραγωγούς τροφίμων με τις αγορές. Συντονισμός, οργάνωση και συλλογική επιχειρηματικότητα πριν και μετά την κρίση*. Εισήγηση στην ημερίδα: Επιστροφή στη γεωργία; μύθοι και πραγματικότητα, Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών, 6 Ιουνίου 2012, Αθήνα
5. Κολτσάρας Λευτέρης, 2012. *Το ‘περιφερειακό πρόβλημα’ και το ‘πρόβλημα’ της μετρήσιμης Σύγκλισης-Απόκλισης -ERSA- GR*. 10ο Τακτικό Επιστημονικό Συνέδριο ‘Οικονομική κρίση και πολιτικές ανάπτυξης και συνοχή’, Θεσσαλονίκη, 1 – 2 Ιουνίου 2012 .
6. Κόνσολας, Ν. 1985. *Περιφερειακή Οικονομική Πολιτική*. Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.
7. Κόνσολας Ν., 1997. *Σύγχρονη Περιφερειακή Οικονομική Πολιτική*, εκδόσεις Παπαζήσης, Αθήνα.
8. Κουσούρης, Α., 2007. *Στρατηγικές ανάπτυξης σε ΛΕΠ: Η εμπειρία της Κ.Π. LEADER*, Ειδικά Θέματα Ανάπτυξης σε ΛΕΠ. Επιμ. Θ. Κίζος, Θ. Ιωσιφίδης και Ι. Σπιλάνης, Gutenberg, 2007: 69-93
9. Ναξάκης Χ. 1997, *Η οικολογικοποίηση της ανάπτυξης, Ουτοπία*, τεύχος 26, σελίδες 107-118.

10. Παπαδασκαλόπουλος Δ. Α., 2008, *Πρότυπα και Πολιτικές Περιφερειακής Ανάπτυξης*, Δεύτερη Έκδοση, εκδόσεις Διόνικος, Αθήνα.
11. Παπαιωάννου Δ. 1999, *Εισαγωγή στην επιστήμη του περιβάλλοντος*, σημειώσεις Πάντειο Πανεπιστήμιο.
12. Πετράκος Γ. Ζήκος Σ., Ζαχαρόπουλος Θ., 1991. *Μικρομεσαίες επιχειρήσεις και η αναζήτηση αναπτυξιακής στρατηγικής σε τοπική κλίμακα : Μια εμπειρική προσέγγιση στο Ν. Καρδίτσας*, Επιθεώρηση αστικών και περιφερειακών μελετών, τόμος 3/91.
13. Ρέππας Π.Α. 1991, *Οικονομική ανάπτυξη. Θεωρίες και στρατηγικές*, εκδόσεις Παπαζήσης.
14. Χατζημιχάλης Κ. 1992, *Περιφερειακή Ανάπτυξη και Πολιτική*. Κείμενα από τη διεθνή εμπειρία, Εξάντας, Αθήνα.

#### Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

15. Barquero V. A., 1991, *Τοπική Ανάπτυξη, Μια στρατηγική για τη δημιουργία απασχόλησης*, Παπαζήσης, Αθήνα.
16. Blomstrom M. - Hettne B. 1984, *Development theory in transition*, Zed Books, London.
17. Koutsouris, A. 2002. *ICTs and rural development: critical remarks*, The Impact of ICT in Agriculture, Food and Environment (Proceedings of the 1st HAICTA Conference). Eds: A. Sideridis and C. Yialouris, ΓΠΑ, Αθήνα, 2002: 504 - 513
18. Lowe, P., Murdoch, J., Ward, N. 1995. *Networks in rural development beyond exogenous and endogenous models*. In: Ploeg, J.D. van der, Dijk, G. van (Eds.), *Beyond modernisation; The impact of endogenous rural development*. Van Gorcum, Assen.
19. Marcos Orellana. 2009. *Introduction' at 'Sustainable Developmet Law Policy*, Volume 10, issue 1, Fall.
20. Roberts, L., Hall, D. 2003. *Rural Tourism and Recreation: principles to practice*. CABI Publising, Oxon and New York.

21. Terluin, I. 2003. *Differences in economic development in rural regions of advanced countries: an overview and critical analysis of theories*. Journal of Rural Studies, 19(3), 327-344.
22. Terluin, I., and Post, J. 2001. *Key messages on employment dynamic in leading and lagging rural regions of the EU*. Paper for the workshop 'European Rural Development: Problems, Chances, Research Needs', Warsaw, Poland, May 7-9, 2001
23. Woods, M. 2005. *Rural Geography*. Sage, London

#### Διαδίκτυο

- I. Ιστοσελίδα Αφιέρωμα στην Γορτυνία. (<http://www.e-gortynia.gr>)
- II. Συμπεράσματα της Προεδρίας, Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Λισσαβόνας, Μάρτιος 2000. (<http://tinyurl.com/nxxze6d> )
- III. <http://www.discovergortynia.gr/About>
- IV. <http://foecyprus.weebly.com/sustainable-development.html>